

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЮСУПОВ ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.98 (477) (091)

**КРИМІНАЛІСТИКА В УКРАЇНІ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.
(ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ–2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Іщенко Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та судової медицини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
академік Національної академії правових наук України **Шепітько Валерій
Юрійович**, Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри криміналістики

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії
правових наук України **Тіщенко Валерій Володимирович**, Національний
університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики

доктор юридичних наук, професор **Лук'янчиков Євген Дмитрович**, Національний
технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної
власності факультету соціології і права

Захист відбудеться «17» січня 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «30» листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суттєві зміни в кримінальному судочинстві, які відбулися після набрання чинності КПК України 2012 р. та проведення низки реформ органів кримінальної юстиції, зумовили зміну наявних і виникнення нових принципів, положень і процедур розслідування й судового розгляду кримінальних правопорушень. Унаслідок цього трансформувалися умови, вимоги, порядок застосування криміналістичних засобів та методів. Зазначене викликає проблеми в правозастосовній практиці, а саме щодо використання криміналістичних знань суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності, набутих під час навчання та роботи в практичних підрозділах. Зокрема, аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури України засвідчує коливання та поступове зниження рівня розкриття злочинів останніми роками (2013 р. – 39,7 %; 2014 р. – 37,6 %; 2015 р. – 33,3 %; 2016 р. – 26,9 %; 2017 р. – 37,9 %; I півріччя 2018 р. – 36,1 %).

Тому запити практики актуалізують потребу в розробленні адекватних сучасним умовам засобів, прийомів і методів протидії злочинності, що будуть запроваджені в практичну діяльність та враховані в освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти.

У зв'язку із цим важливого значення набуває вітчизняний історико-правовий досвід як під час реформування правової системи, органів кримінальної юстиції загалом, так і щодо визначення шляхів розвитку окремих галузей юридичної науки, передусім криміналістики.

Змістовна складова криміналістики, вивчення її історії та зв'язків з іншими галузями наукового знання завжди були в осередку уваги учених і криміналістів-практиків. Проте відсутність комплексного дослідження розвитку цієї науки на підставі використання наукознавчих підходів обмежував можливості повного, усебічного пізнання інформаційної сутності криміналістики та її генези. Без простеження зв'язку між зміною засобів, прийомів і методів розслідування кримінальних правопорушень у різні періоди розвитку криміналістики неможливо розробити дієвий сучасний криміналістичний інструментарій, спрогнозувати перспективні напрями протидії злочинності органами досудового розслідування, прокуратури та судом.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних та іноземних учених: Ю. П. Аленіна, І. А. Алієва, Л. І. Аркуші, Л. Ю. Ароцкера, О. Ф. Аубакірова, В. Д. Басая, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломеевої, В. І. Василичука, А. І. Вінберга, Г. П. Власової, І. О. Возгріна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, І. В. Гори, М. В. Даньшина, Ф. М. Джавадова, А. В. Дулова, С. В. Євдокіменко, В. А. Журавля, Г. О. Зоріна, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, А. М. Кустова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, А. В. Мовчана, О. І. Мотляха, Г. М. Мухіна, Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, О. В. Одерія, Ю. Ю. Орлова, В. Л. Ортинського, І. В. Пирога, М. А. Погорецького, І. В. Рогатюка, О. С. Саїнчина,

М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Д. Б. Сергєєвої, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, С. І. Тихенка, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, І. Я. Фрідмана, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура та ін.

Розвиток криміналістики в різних державах світу та СРСР зокрема досліджували Р. С. Белкін (1999), Н. Л. Бікмаєва (2006), І. Б. Зінкевич (1980), О. У. Зіцер (1938), В. М. Колдаєв (2005), І. П. Крилов (1966), Т. Матисяк (1980), А. І. Миронов (1979), І. В. Постіка (1991), С. А. Смірнова (2002), Ю. Торвальд (1966), Р. Ф. Шайдуллін (2009) та ін. Криміналістичні знання, міжнаукові зв'язки криміналістики, генезу українських державних установ та органів, що розробляли криміналістичні засоби й методи, розглядали на монографічному рівні такі вчені: Р. В. Гурак (2005), М. В. Даньшин (2013), Р. Г. Домбровський (1974), А. В. Іщенко (1997), Н. І. Клименко (1993), І. І. Когутич (2010), В. О. Комаха (2002), Ю. І. Краснобаєв (1976), Г. А. Матусовський (1980), С. П. Мітричев (1954), О. М. Моїсєєв (2011), Я. Пещак (1974), І. В. Пиріг (2015), Г. О. Стрілець (2009), О. В. Челишева (2003), Б. М. Шавер (1935). Окремі криміналістичні аспекти в становленні органів, що здійснювали розкриття та розслідування злочинів, висвітлювали: О. М. Бандурка, М. П. Водько, А. Ф. Возний, Я. Ю. Кондратьєв, І. М. Королишин, П. П. Михайленко, Р. С. Мулукаєв, Д. Й. Никифорчук, Н. Ю. Панич, В. С. Печніков, О. М. Піджаренко, М. А. Погорецький, Д. С. Рижов, О. О. Самойленко, В. М. Чисніков, О. Н. Ярмиш. Напрацювання цих учених створили фундаментальне підґрунтя для подальшого наукового пошуку.

Водночас комплексного дослідження особливостей формування на теренах України криміналістики як практичної діяльності й науки та прогнозування шляхів її подальшого розвитку досі не здійснено. Підлягає з'ясуванню низка питань щодо зародження в додержавний період, виникнення, становлення та розвитку криміналістичних знань в Україні. Потребує детального вивчення сучасне поняття криміналістичних знань, співвідношення їх зі спеціальними знаннями. У контексті нинішніх трансформаційних процесів постає необхідність аналізу окремих інститутів криміналістики – її системи, предмета і його структури. Також не здійснено комплексного дослідження розвитку криміналістики в криміналістичних установах системи юстиції, МВС, охорони здоров'я. Науковий аналіз становлення криміналістики в минулі часи та в умовах сьогодення забезпечить ґрунтовний підхід до розроблення ефективного інструментарію протидії злочинності, її прогнозованим виявам, створення засобів для їх стримання та нейтралізації.

Викладене засвідчує актуальність теми дослідження, обумовлює її теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р., Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р., Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 25 листопада 2016 р.

№ 1252, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Дисертаційна робота відповідає Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр., схваленим рішенням Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 р. (протокол № 28/1), річним планам науково-дослідних робіт академії. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 24 листопада 2009 р. (протокол № 19), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави та права, розглянутих і схвалених відділеннями Національної академії правових наук України (реєстр. № 1112, 2010 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі вивчення архівних матеріалів, вітчизняної та зарубіжної криміналістичної літератури, нормативно-правових актів різних періодів, аналізу діяльності вітчизняних криміналістичних установ сформулювати концептуальні засади становлення криміналістики в Україні та запропонувати перспективні шляхи її розвитку.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- з’ясувати передумови зародження основ криміналістичних знань і подальшого їх формування;
- розробити періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні;
- визначити сучасний підхід до поняття криміналістичних знань з огляду на історичні тенденції їх розвитку, дослідити сутність і види цих знань;
- охарактеризувати предмет криміналістики, висвітливши етапи формування уявлень про нього та сучасне розуміння, обґрунтувати його структуру;
- визначити систему криміналістики, її елементи, ураховуючи відмінності між наукою і навчальною дисципліною «Криміналістика»;
- встановити етапи розвитку криміналістики у вітчизняних криміналістичних установах систем юстиції, МВС, охорони здоров’я, виокремити особливості цих процесів;
- висвітлити розвиток криміналістики у закладах вищої освіти та науково-дослідних установах України;
- виявити тенденції розвитку криміналістичних знань у XX – на початку XXI ст., які поширювали в друкованих виданнях;
- узагальнити актуальні напрями розвитку криміналістики, що оприлюднені під час окремих наукових заходів на території України у XX – на початку XXI ст., з’ясувавши їх вплив на вдосконалення криміналістичної діяльності;
- запропонувати перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні.

Об’єкт дослідження – закономірності становлення криміналістики і розвиток застосування її положень у практиці протидії злочинності на теренах України в різні історичні періоди.

Предмет дослідження – криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження).

Методи дослідження. Під час підготовки дисертації використано загальнонаукові методи (спостереження, опису, порівняння, класифікації) з метою

виявлення закономірностей, що притаманні розвитку вітчизняної криміналістики, і спеціальні методи.

Зокрема, за допомогою *історичного методу* вдалося проаналізувати процес зародження та виникнення криміналістичних знань на теренах України в хронологічній послідовності, чинники й умови, що обумовлювали їх формування, розглянути трансформацію уявлень про предмет криміналістики, дослідити в динаміці внесок дослідників-криміналістів і фахівців криміналістичних установ у розвиток криміналістики (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, розділ 3, підрозділи 4.1, 4.2). *Історіографічний метод* надав можливість усебічно висвітлити стан дослідженості теми, доробок науковців для розвитку криміналістичних знань у різні часи, комплексно осмислити тенденції використання природничих і технічних знань у правозастосовній практиці, об'єктивно охарактеризувати зв'язок нових криміналістичних знань із надбаннями криміналістів попередніх періодів, уникнути суб'єктивізму в оцінюванні процесу становлення криміналістики в Україні (розділ 1, підрозділ 2.1, розділи 3 і 4). Завдяки застосуванню *термінологічного методу* проаналізовано поняття «криміналістичні знання», «спеціальні знання», «предмет криміналістики», «судова експертиза», обґрунтовано тлумачення інших криміналістичних термінів, що містилися в історичних нормативних документах сфери правоохоронної діяльності (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1).

З метою забезпечення комплексного наукового підходу до розгляду предмета криміналістики, його структури, системи криміналістичної науки використано *системно-структурний метод* (розділ 2); *формально-логічний* – під час аналізу предмета криміналістики як системоутворювального чинника та перспективних шляхів розвитку науки криміналістики (підрозділи 2.3, 4.3); *моделювання* – для розроблення й обґрунтування пропозицій щодо формування нового предмета криміналістики, розвитку цієї науки (підрозділи 2.1, 2.2, 4.3). Для розмежування та визначення спільних і відмінних ознак криміналістичних і спеціальних знань, зіставлення особливостей розвитку криміналістики в експертних установах системи юстиції, МВС, охорони здоров'я застосовано *порівняльно-правовий метод* (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1–3.3). *Статистичні методи (підрахунок середніх значень і коефіцієнта кореляції)* використано під час анкетування слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції, судових експертів, адвокатів, суддів, наукових співробітників і викладачів, вивчення матеріалів експертної, слідчої та судової практики (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3, розділи 3 та 4).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять: статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; постанови Пленуму Верховного Суду України; результати вивчення матеріалів експертної, слідчої та судової практики різних років; 36 документів із Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, архівів МВС України, м. Києва; зведені дані опитування 460 слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції, судових експертів, адвокатів, суддів, наукових співробітників і викладачів юридичних закладів вищої освіти Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської,

Одеської, Полтавської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської областей та м. Києва (протягом 2013–2017 рр.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних узагальнень теорії та практики зародження, виникнення та розвитку криміналістичних знань в Україні, на підставі чого окреслено перспективні напрями поступу вітчизняної криміналістики. У роботі сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному аспекті та важливих для юридичної науки і практики, зокрема:

вперше:

- розроблено періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні за критеріями, що визначають найважливіші криміналістичні події та процеси, пов'язані з виникненням нових напрямів, течій і тенденцій їх розвитку, запропоновано виокремлювати такі періоди: перший – зародження основ криміналістичних знань та їх формування (з XI ст. до кінця XIX ст.); другий – виникнення криміналістики як науки та її розвиток (з кінця XIX ст. до середини XX ст.); третій – розвиток криміналістики як самостійної юридичної науки, навчальної дисципліни та практичної діяльності (із середини XX ст. до 1991 р.); четвертий – сучасний стан розвитку криміналістики в Україні (з 1991 р. й донині);

- встановлено передумови зародження основ криміналістичних знань, що полягали у передбаченому в законі обов'язку з'ясування обставин учинених злочинів, впровадженню судових процедур використання різних джерел при дослідженні правопорушень, зокрема обізнаних осіб, які володіли відповідними знаннями, унаслідок чого зрештою було сформульовано суспільний запит на розроблення об'єктивних засобів і методів розкриття вчинених правопорушень;

- з'ясовано шляхи імплементації криміналістики в практичну діяльність та освітньо-науковий простір українських губерній Російської імперії в кінці XIX – на початку XX ст., що охоплювали: прийняття нормативних актів з окремих напрямів протидії злочинності, поширення наукових видань криміналістичного змісту, використання криміналістичних методів і засобів, презентованих під час наукових заходів, створення державних криміналістичних установ, вивчення основ криміналістики в освітньому процесі, активне запровадження криміналістичних знань у практичну діяльність з протидії злочинності;

- у структурі предмета криміналістики визначено закономірності злочинної діяльності як об'єктивно зумовлені, повторювані, стійкі взаємозв'язки і взаємозалежності між такими її елементами, як мета, об'єкт, суб'єкт, засіб, результат, механізм, що виражені в навколишньому середовищі у вигляді матеріальних та ідеальних слідів;

- запропоновано структуру системи науки криміналістики, до елементів загальної частини якої віднесено загальнотеоретичні положення з такими підрозділами: предмет, система і завдання криміналістики; історія криміналістики; становлення та розвиток криміналістичних теорій; методологічні засади криміналістики; криміналістична ідентифікація й діагностика; до елементів особливої частини – криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методику;

- окреслено етапи розвитку криміналістики у вітчизняних криміналістичних установах систем юстиції, МВС, охорони здоров'я, які виокремлено на підставі змін у їхній діяльності, пов'язаних із тенденціями у сфері криміналістики та прийняттям основоположних нормативно-правових актів щодо розслідування кримінальних правопорушень і судово-експертної діяльності;

- виявлено особливості розвитку криміналістики у вітчизняних експертних закладах системи охорони здоров'я в першій половині XX ст., що полягали в судово-експертній діяльності судово-медичної інспектури; паралельному проведенні криміналістичних і судово-медичних досліджень у Київському, Одеському, Харківському інститутах науково-судової експертизи;

- охарактеризовано головні напрями розвитку криміналістики протягом XX ст., які висвітлювали в криміналістичних виданнях та оприлюднювали під час окремих наукових заходів, що проходили на території України, із узагальненням дискусійних питань та окресленням ролі практичних органів, закладів вищої освіти, наукових і науково-дослідних установ у впровадженні сформованих рекомендацій;

удосконалено:

- поняття «криміналістичні знання», які в широкому значенні потлумачено як систематизовану інформацію про зміст предмета криміналістики, а у вузькому – через кореляцію з їхніми суб'єктами – слідчими, прокурорами, суддями, захисниками (адвокатами); окреслення історичних тенденцій виникнення, формування, розвитку та сучасного стану криміналістичних знань, їх класифікації; відмежування від спеціальних знань, які використовують у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському процесах;

- визначення видів спеціальних знань, що застосовують особи, залучені у кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське судочинство для проведення експертизи або дослідження об'єктів, явищ і процесів;

- етапи становлення предмета криміналістики, що охоплюють визначення сутності цієї науки, починаючи з позиції Г. Гросса і закінчуючи сучасними підходами;

- поняття предмета криміналістики шляхом включення до нього специфіки використання даних криміналістики під час вирішення справ про цивільні, адміністративні, господарські, митні, податкові та інші правопорушення, встановлення юридичних фактів;

- обґрунтування тези про поділ науки криміналістики на загальну й особливу частини, що відповідає двоєдиному об'єкту вивчення криміналістики, логічним принципам співвідношення загального й особливого;

- положення щодо витоків криміналістики в підрозділах Експертної служби МВС України, пов'язаних із видами діяльності довідково-реєстраційних підрозділів поліцейських частин (антропометричних станцій, дактилоскопічних і довідково-реєстраційних бюро);

- наукові позиції щодо перспективних шляхів розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики під час визначення відповідних прогностичних напрямів, запропонованих на підставі аналізу практики протидії злочинності в

Україні й опитування працівників правоохоронних органів, суддів, наукових та науково-педагогічних працівників;

дістало подальший розвиток:

– перелік чинників, які обумовили виникнення в кінці XIX – на початку XX ст. криміналістики як упорядкованої системи наукового знання, що полягали в удосконаленні правоохоронної діяльності та процедури судочинства внаслідок оновленого законодавства, унормуванні порядку залучення досягнень природничих і технічних наук у процесі здійснення правосуддя, заснуванні окремих криміналістичних установ, розвитку юридичної освіти, поширенні видань і започаткуванні періодики криміналістичного змісту;

– історико-правові дослідження походження окремих понять судової експертології, зокрема аргументовано, що в Статуті кримінального судочинства 1864 р. експертизу названо «испытанием», «исследованием»; розрізняли поняття «спеціальні знання» (ширша дефініція) і «спеціальні відомості»;

– розмежування суб'єктів криміналістичних і спеціальних знань, на підставі чого доведено, що в кримінальних провадженнях слідчі, прокурори, захисники (адвокати), судді є суб'єктами криміналістичних знань, спеціалісти та експерти – суб'єктами спеціальних знань;

– аргументація щодо формування в сучасних умовах реформування правоохоронних органів і суду нового предмета криміналістики, що пов'язано зі зміною принципів, положень і процедур кримінальних проваджень і судового розгляду кримінальних справ;

– наукові погляди щодо запровадження навчальної дисципліни «Криміналістика» в закладах вищої освіти шляхом висвітлення початку її викладання в університетах; упровадження вивчення криміналістичних дисциплін у процес підготовки поліцейських та інших правоохоронців; змін у вивченні криміналістики у зв'язку з різними державно-політичними подіями; встановлення початку викладання судової експертології в закладах вищої освіти на теренах України;

– окреслення напрямів криміналістичних досліджень в українських наукових і науково-дослідних установах у першій половині XX ст. на підставі розгляду й узагальнення напрацювань учених.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації висновки впроваджено та може бути використано в:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства у сфері судової експертизи щодо визначення спеціальних знань, порядку їх використання під час судово-експертної діяльності (лист НАВС від 26.05.2017 № 46/33 ВР; довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 01.06.2017 № 22/257-1-15);

– *практичній діяльності* – під час розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, використання методичних рекомендацій (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 22.05.2018, Управління забезпечення прав людини Національної поліції України від 14.05.2018); в інформаційному забезпеченні проведення окремих видів експертних досліджень у Полтавському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС

України (акт від 18.06.2018); у роботі Центру судової експертизи та експертних досліджень Державної судової адміністрації України (акт від 10.05.2018);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, а також під час проведення різних видів занять із дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів злочинів», «Розслідування окремих видів злочинів» (акти Національної академії внутрішніх справ від 14.10.2014 та 23.10.2015, Харківського національного університету внутрішніх справ від 13.04.2018, Одеського державного університету внутрішніх справ від 22.05.2018, Львівського державного університету внутрішніх справ від 24.05.2018, Університету державної фіскальної служби України від 25.05.2018, Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука від 22.06.2018); під час підготовки експертів у процесі їх навчання та стажування (акти Харківського і Київського науково-дослідних інститутів судових експертиз від 17.04.2018 та 25.06.2018 відповідно);

– *науково-дослідній діяльності* – під час створення програмних продуктів (свідоцтва Державної служби інтелектуальної власності України про авторські права від 06.06.2016 № 65883; від 13.07.2016 № 66596; від 18.09.2017 № 73857); у процесі здійснення наукових досліджень Харківським і Київським науково-дослідними інститутами судових експертиз (акти від 17.04.2018 та 25.06.2018 відповідно), Вінницьким, Закарпатським, Полтавським, Тернопільським, Хмельницьким науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами МВС України (акти від 19.07.2018, 04.06.2018, 18.06.2018, 14.06.2018 і 04.06.2018 відповідно); під час наукового формування музею Міністерства внутрішніх справ України (акт від 12.06.2012).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно здійснених досліджень. В опублікованих у співавторстві працях власні теоретичні розробки дисертанта становлять не менше ніж 50 %. Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення та висновки дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях круглих столів, зокрема: «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 29–30 травня 2009 р.); «Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (Одеса, 9 жовтня 2009 р.); «Криміналістика у протидії злочинності» (Київ, 16 жовтня 2009 р.); «Актуальные проблемы юридической экспертологии на современном этапе» (Красноярськ, 22 жовтня 2009 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених» (Київ, 23 квітня 2010 р.); «Сучасні проблеми розвитку судової експертизи» (Севастополь, 10–11 червня 2010 р.); «Криміналістика ХХІ століття» (Харків, 25–26 листопада 2010 р.); «Современное состояние развития криминалистики и судебной экспертизы в России и Украине» (Белгород, 25–26 березня 2011 р.); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів» (Київ, 29 березня 2012 р.); «Криміналістична наука: витоки, сучасність та перспективи» (Ірпінь, 23 грудня 2011 р.); «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика» (Санкт-Петербург, 18–19 червня 2012 р.); «Сучасні тенденції розвитку

судової експертизи» (Сімферополь, 20–21 вересня 2012 р.); «Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (Київ, 8 листопада 2012 р.); «Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми» (Ірпінь, 16 грудня 2012 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (Харків, 7–8 листопада 2013 р.); «Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень» (Київ, 10 квітня 2014 р.); «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (Київ, 1 липня 2014 р.); «Судово-експертне забезпечення кримінального процесу» (Київ, 29 травня 2014 р.); «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 5 грудня 2014 р.); «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (Київ, 23 січня 2015 р.); «Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах» (Львів, 16 жовтня 2015 р.); «Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України» (Одеса, 26 листопада 2015 р.); «Уголовный процесс и криминалистика: история и современность» (Мінськ, 3 грудня 2015 р.); «Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні» (Дніпропетровськ, 17 березня 2016 р.); «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (Київ, 25 листопада 2016 р.); «Strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy» (Сладковічово, Словацька Республіка, 28–29 жовтня 2016 р.); «Аубакировские чтения» (Алмати, 19 лютого 2017 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 3 березня 2017 р.); «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (Київ, 23 березня 2017 р.); «Борьба с преступностью: теория и практика» (Могильов, 31 березня 2017 р.); «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (Київ, 20 квітня 2017 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (Харків, 7–8 листопада 2017 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (Київ, 27 лютого 2018 р.); «Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики» (Могильов, 29–30 травня 2018 р.).

Публікації. Результати дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 67 наукових публікаціях, серед яких дві монографії (одна одноособова), підручник (у співавторстві), посібник (у співавторстві), дев'ятнадцять наукових статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, шість статей – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, тридцять п'ять тез – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, засідань круглих столів, а також три авторські свідчення.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (882 найменування на 78 сторінках) і шістьох додатків на 64 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 564 сторінки, з них основний текст – 407 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, задачі дослідження, його об'єкт, предмет і використані методи; висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення в законотворчій, правозастосовній, науково-дослідній діяльності й освітньому процесі; наведено дані про особистий внесок здобувача, апробацію і публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Методологічні підходи до визначення криміналістичних знань» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Передумови зародження основ криміналістичних знань»* на підставі обраної методології досліджено порядок встановлення обставин порушення звичаєвого права, правових норм і залучення до цього осіб, які володіли знаннями в ремеслі, медицині, інших видах суспільно корисної діяльності. Шляхом аналізу конкретних прикладів, описаних у давніх пам'ятках права, з'ясовано, як у різних державах утворювалися відособлені групи осіб – фахівців з певними знаннями (слідопити, рех хету, рабіануми), які накопичували вміння та навички дослідження вчинених правопорушень. Встановлено, що в розкритті правопорушень у стародавніх державах спочатку використовували знання з медицини, природознавства, математики. Процес застосування фахівцями наукових даних трансформувався відповідно до тенденцій розвитку діяльності із здійснення правосуддя. Їх тривале використання створило підґрунтя для зародження окремого виду наукового знання про розкриття та розслідування злочинних діянь – криміналістичних знань.

Аргументовано, що передумовами зародження основ криміналістичних знань були: 1) передбачений звичаєвим правом, згодом – нормами закону обов'язок з'ясування обставин учинених злочинів: пошук викраденого майна, встановлення особи правопорушника, а також об'єктивні складнощі з'ясування подій минулого (27,9 % узагальнених відповідей респондентів); 2) розвиток права, що передбачав залучення різних засобів і методів при дослідженні правопорушень, проведення спеціальних процедур розшуку (47,1 %); 3) необхідність під час вирішення конфліктів і спорів з приводу протиправних діянь використовувати допомогу фахівців – обізнаних осіб, які володіли знаннями в галузях науки, ремесла та мистецтва (49,5 %) і могли: а) виявити сліди й за ними відшукати правопорушника; б) охарактеризувати особу, предмети або тварин, що перебували на місці події; в) встановити за описом свідків правопорушника або спірне майно; г) визначити за залишеними частинами предмета характеристики цього предмета й ідентифікувати його; д) встановлювати вид тілесних ушкоджень, з'ясовувати причини смерті; 4) недосконала практика розслідування, коли розшук і виявлення злочинців, дослідження та використання під час здійснення правосуддя доказів мали чимало вад (застосування ордалій) (19,8 %), що формувало соціальний запит суспільства на необхідність винайдення об'єктивних засобів і методів розкриття злочинів, встановлення винних осіб, відшкодування збитків.

Вивчення різних пам'яток давньоруського права, аналіз поглядів науковців (В. Д. Басай, В. І. Галаган, Л. Д. Удалова) дали підстави для висновку, що на теренах України нормативне закріплення використання наукових знань під час встановлення обставин учинених правопорушень відбулося в «Руській правді» (1016). Із цією пам'яткою пов'язано зародження основ криміналістичних знань (початок *першого періоду* їх розвитку). Відтоді в різних нормативних документах починають виокремлювати перші слідчі (розшукові) дії (заклич, звід, гоніння слідом), вважати виявлені сліди доказами, які повинні підлягати дослідженню обізнаними в науці, ремеслі або мистецтві фахівцями.

З XV ст. під час здійснення правосуддя використовують різні види письмових актів й обґрунтовують необхідність дослідження підроблених документів, розрізняють підроблення почерку та документів, починають оглядати їх матеріал. Доведено, що визначальною віхою у формуванні криміналістичних знань стало вивчення документів, наданих до суду. Дослідження документів активно застосовували із середини XVI ст., що засвідчило початок наступного етапу розвитку криміналістичних знань у межах першого періоду. Узагальнено, що матеріали документів вивчали аптекарі, фармацевти лікарських управ; медичні дослідження проводили лікарі Аптекарського приказу (згодом – лікарі повітів і лікарських управ); почерк та документи фахово аналізували дяки й писарі. Ці особи під час досліджень використовували свої професійні знання (із хімії, медицини, чистописання), уміння й навички, набуті під час навчання та подальшої практичної діяльності. Продовжували формуватися правила щодо порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Запропоновано виокремити в першому періоді розвитку криміналістичних знань на теренах України два етапи: зародження основ криміналістичних знань (з XI ст.); виникнення та формування криміналістичних знань (із середини XVI ст.).

Підрозділ 1.2 «Формування криміналістичних знань і виникнення криміналістики як науки» присвячено дослідженню подальшого розвитку криміналістичних знань, коли вони утворили окрему галузь науки.

Унаслідок судової реформи в Російській імперії в середині XIX ст. відбулося офіційне закріплення використання спеціальних знань і залучення обізнаних осіб у кримінальне та цивільне судочинство, введення терміна «експерт», розмежування учасників із процесуальними статусами «спеціаліст» і «експерт», запровадження посад судових слідчих, наділених функціями розслідування злочинів. З'ясовано, що в Статуті кримінального судочинства 1864 р. експертизу позначали як «испытание», «исследование», а не огляд й освідування. Обґрунтовано, що законодавець розрізняв поняття «спеціальні знання» (ширша дефініція) і «спеціальні відомості». Розглянуті положення сприяли розвитку криміналістичних знань, які використовували під час здійснення правосуддя.

Акцентовано увагу на процесах трансформації накопичених знань щодо розкриття злочинів у країнах Західної Європи, унаслідок чого виникла нова галузь науки, що об'єднала положення про використання низки засобів і методів у протидії злочинності, уведено в науковий обіг її назву – «криміналістика». Становленню криміналістики сприяв розвиток методів окремих природничих, технічних та інших наук, що виявилось в запровадженні антропометрії та дактилоскопії в процес

реєстрації й ідентифікації осіб, які вчинили злочини, використанні фотографічних методів під час реєстрації злочинців і дослідженні речових доказів у кримінальних, цивільних справах.

Доведено, що на формуванні криміналістики як упорядкованої системи наукового знання в кінці XIX – на початку XX ст. позначилися такі чинники: а) посилення потреби правоохоронних органів у залученні різноманітних наукових знань для протидії злочинності та значний попит у криміналістичних знаннях судових слідчих і суддів; б) удосконалення організації роботи судів, судових слідчих, розширення функцій поліцейських органів унаслідок проведених реформ, прийняття нового законодавства; в) активне запровадження досягнень природничих і технічних наук у практику розслідування різних правопорушень; г) заснування окремих криміналістичних установ, що проводили науково-судову експертизу різних об'єктів під час розслідування злочинів; д) розвиток системи юридичної освіти, запровадження навчальних дисциплін і курсів із поліцейської справи, антропометрії, дактилоскопії, судової фотографії, судової психології тощо; е) поширення криміналістичних знань під час міжнародних і всесерйованих з'їздів, конгресів, нарад, засідань юридичних товариств; ж) започаткування та розповсюдження криміналістичних видань серед учених і практичних працівників правоохоронних органів світу.

Виникнення науки криміналістики означило *другий період* розвитку криміналістичних знань. Хронологічним його початком слід вважати 1893 р., коли було видано фундаментальну працю Г. Гросса «Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів та інших», у якій уперше систематизовано наявні криміналістичні знання.

Криміналістика, що виникла та розвивалася в країнах Західної Європи, поширилася в Російській імперії, зокрема й українських губерніях. Встановлено, що імплементація нової науки проходила через прийняття нормативних актів з окремих напрямів протидії злочинності, наукові видання, використання криміналістичних методів і засобів, оприлюднених під час наукових заходів або опублікованих, заснування державних криміналістичних установ, навчання основ криміналістики, активне застосування криміналістичних знань у діяльності з розслідування злочинів.

Значний внесок у становлення криміналістики в кінці XIX – на початку XX ст. зробили М. С. Бокаріус, Л. Є. Владимиров, І. І. Ган, В. П. Гірченко, О. Д. Кисельов, М. П. Макаренко, С. М. Матвеев, М. О. Оболонський, Г. М. Рудий, М. М. Туфанов, М. В. Шимановський та інші українські фахівці ґрунтовними науковими виданнями, викладанням і практичною діяльністю в криміналістичних установах.

У підрозділі 1.3 «Сучасний підхід до криміналістичних знань» визначено поняття «криміналістичні знання», відмежовано їх від спеціальних знань, які використовують під час здійснення правосуддя в Україні.

На підставі аналізу слідчої та експертної практики в різні роки висвітлено процес формування криміналістичних знань та їх використання в судочинстві до введення в науковий обіг терміна «криміналістика». Криміналістичні знання утворені внаслідок історичних трансформацій накопичених відомостей про розслідування злочинів, запозичення та пристосування до потреб правоохоронної і судової практики даних з природничих, технічних й інших наук, розроблення власних криміналістичних засобів і

методів. У процесі формування криміналістичних знань з'ясовано роль обізнаних осіб, які мали спеціальні знання або особливий досвід у певній практичній діяльності, що дало змогу аргументувати тезу, згідно з якою криміналістичні знання ґрунтуються на спеціальних знаннях, уміннях і навичках обізнаних осіб, а також даних про криміналістичні засоби, прийоми й методи.

Сформульовано дефініцію криміналістичних знань у широкому і вузькому значеннях. Криміналістичні знання в широкому значенні – це систематизована інформація про закономірності злочинної діяльності і закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів у різних видах юридичних процесів, що пізнані суб'єктами, які застосовують ці дані у своїй професійній діяльності (52,0 % узагальнених відповідей респондентів). У контексті підходу до криміналістичних знань як таких, що утворюють зміст предмета науки криміналістики та відповідний рівень їх засвоєння, дисертант поділяє позиції В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, І. І. Когутича та ін.

Запропоновано визначення криміналістичних знань у вузькому значенні як сукупності відомостей з криміналістики й інших спеціальних юридичних дисциплін, що набута під час навчання та професійної діяльності слідчими, прокурорами, суддями, захисниками (адвокатами). Ці суб'єкти отримують (набувають) криміналістичні знання, використовують, поширюють та вдосконалюють їх, що й становить стадії розвитку криміналістичних знань.

Виокремлено види криміналістичних знань: 1) фундаментальні та прикладні (залежно від ступеня узагальненості предмета); 2) загальнотеоретичні криміналістичні знання; знання в галузі криміналістичної техніки; знання в галузі криміналістичної тактики; знання в галузі криміналістичної методики (залежно від системи криміналістики); 3) криміналістичні знання слідчого, прокурора, судді, захисника (адвоката) (за суб'єктом знань).

Обґрунтовано, що нині криміналістичні знання якісно змінюються, удосконалюються, розширюється їх обсяг. Їх активно використовують у низці видів юридичних процесів (кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське судочинства) та різних сферах суспільних відносин. Головними закономірностями розвитку криміналістичних знань є їх інтеграція та диференціація.

Констатовано, що в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинствах спеціальними знаннями слід вважати професійні знання осіб, які залучені в установленому законодавством порядку для проведення експертизи або дослідження об'єктів, явищ і процесів, що мають значення для правильного вирішення справи. З'ясовано, що в законодавчих і підзаконних актах України містяться вимоги щодо володіння такими особами знаннями з науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки, медицини.

За принципом кореляції розглянуто суб'єктів криміналістичних і спеціальних знань, розмежовано суб'єктів спеціальних знань (експерти та спеціалісти) і сторони, що використовують спеціальні знання. Доведено, що суб'єктами криміналістичних знань є слідчі й захисники (адвокати) (по 58,4 % узагальнених відповідей респондентів), прокурори та судді (по 54,2 %). Вони використовують спеціальні знання шляхом залучення в кримінальне провадження експертів або спеціалістів.

Розділ 2 «Становлення та розвиток уявлень про предмет криміналістики» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Трансформація підходів до визначення предмета криміналістики»* окреслено етапи становлення предмета криміналістики.

З огляду на об'єкт вивчення криміналістики, до складу якого належить її предмет, і на підставі застосування порівняльно-правових методів запропоновано п'ять етапів становлення предмета криміналістики. Перший етап пов'язаний із часом появи науки криміналістики, коли до її предмета було віднесено вивчення речових доказів, учинків або явищ, що є елементами кримінальної справи; характеру, психологічних особливостей, звичок і способів діяльності осіб, які беруть участь у кримінальному процесі (Г. Гросс). На другому етапі, унаслідок відмежування криміналістики від науки кримінального процесу, дослідники (М. Д. Вороновський, С. М. Трегубов, І. М. Якимов) предметом криміналістики охоплювали технічне забезпечення розслідування злочинів, застосування методів природничих, технічних наук у розкритті злочинів (з початку ХХ ст. – до становлення радянської криміналістики (до 1930-х рр.)). Після визнання за радянського періоду самостійності криміналістики (третій етап) її предметом визначено розкриття, розслідування та попередження злочинів (О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, О. О. Ейсман, О. Н. Колесніченко, Б. М. Шавер, з 1930-х рр.). На четвертому етапі предмет криміналістики передбачав вивчення закономірностей виникнення інформації про злочин і розроблення ґрунтованих на пізнанні цих закономірностей криміналістичних засобів та методів розкриття, розслідування й попередження злочинів (Р. С. Белкін, Ю. І. Краснобаєв, з 1967 р.). П'ятий етап характеризує сучасні підходи науковців до предмета криміналістики як науки, що вивчає закономірності злочинної діяльності, діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, яку використовують для врегулювання низки суспільних відносин і пов'язаних із ними видів судочинства.

Сформульовано висновок, згідно з яким тлумачення криміналістичної науки та її предмета відтворює стан розвитку криміналістичних знань у конкретні періоди й етапи, що стосується й найближчої перспективи.

Констатовано, що нині утвердилося декілька підходів до предмета криміналістики. Вітчизняні науковці зазначають, що криміналістика вивчає: 1) *закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які є основою для розроблення засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки й використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів* (В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько) (26,0 % узагальнених відповідей респондентів); 2) *зміст і структуру механізму злочинних діянь, закономірності їх відображення в матеріальному середовищі, а також особливості пошуково-пізнавальної слідчої діяльності, розробляючи технології, методи, прийоми та засоби розкриття й розслідування злочинів* (В. В. Тіщенко) (23,0 %); 3) *закономірності виникнення доказової інформації про злочин чи будь-яке явище в суспільстві, яке потребує правового врегулювання шляхом доказування, про систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження й використання цієї інформації з метою найефективнішого виконання завдань оперативно-розшукової роботи, розслідування, судового розгляду, адвокатської роботи та встановлення в будь-якій сфері людської діяльності фактів, що мають*

юридичне значення (Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко) (38,2 %); 4) закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання *інформації*, придатної для перевірки чи встановлення *будь-яких фактів, подій, явищ*, а також розроблення на підставі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів й інших *засобів оптимізації роботи з такою інформацією* (А. В. Іщенко) (12,8 %). Аргументовано, що схвалення та детального дослідження потребує сучасна пропозиція вітчизняних учених (А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич) щодо охоплення предметом криміналістики закономірностей її розвитку.

Увагу акцентовано на тому, що криміналістика за своїм призначенням обслуговує діяльність із протидії злочинності. Водночас використання прийомів, засобів і методів криміналістики нині вже вийшло за межі кримінальних проваджень. Тому, визначаючи предмет криміналістики, запропоновано передбачити можливість використання положень науки криміналістики також під час вирішення справ про цивільні, адміністративні, господарські, митні, податкові й інші правопорушення, зокрема й для встановлення юридичних фактів. До предмета криміналістики доцільно включити вивчення закономірностей злочинної діяльності, діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду, специфіки використання даних криміналістики під час вирішення справ про цивільні, адміністративні, господарські, митні, податкові й інші правопорушення, встановлення юридичних фактів.

У контексті сучасних реформ в Україні, передусім – правоохоронних органів і суду, змінюються наявні та формуються нові принципи, положення і процедури розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду. Суттєві зміни стосуються й предмета криміналістики як науки, що спрямована забезпечувати практику розслідування кримінальних правопорушень дієвими рекомендаціями, а суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності – пропонувати криміналістичні знання сучасного рівня. Отже, на сучасному етапі в контексті змін у криміналістиці як практичній діяльності формується новий предмет криміналістичної науки. Це закономірно зумовлює зміну наукової парадигми криміналістики.

Підрозділ 2.2 «Структура предмета криміналістики» присвячено дослідженню складових предмета криміналістики.

Констатовано, що структура предмета криміналістики є складною та багаторівневою. Вона має дві загальні складові: закономірності злочинної діяльності та діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду. Ці складові, як і об'єкт вивчення криміналістики, є двоєдиними в предметі науки. Аргументовано, що за своїм призначенням наука криміналістика вивчає їх лише в тому аспекті, що забезпечуватиме розроблення рекомендацій з протидії злочинності для правозастосовної практики. Частини предмета криміналістики структуруються на нижчі рівні.

Під час розгляду першої складової предмета криміналістики проаналізовано погляди вчених (Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. А. Журавель, С. В. Євдокіменко, В. В. Тіщенко) на криміналістичне поняття злочинної діяльності, аналогічну кримінально-правову та кримінологічну категорію, її розмежування зі злочинами,

сукупністю злочинів, злочинною поведінкою. У структурі злочинної діяльності виокремлено мету (55,2 % узагальнених відповідей респондентів), об'єкт (60,1 %), суб'єкт (66,3 %), засоби (53,2 %), результат (42,0 %), механізм (52,8 %). Визначено, що закономірності злочинної діяльності – це об'єктивно зумовлені, повторювані, стійкі взаємозв'язки та взаємозалежності між такими її структурними елементами, як мета, об'єкт, суб'єкт, засоби, результат, механізм, що виражені в навколишньому середовищі у вигляді матеріальних та ідеальних слідів.

Друга складова предмета криміналістики – діяльність із розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду, обумовлена механізмом слідоутворення під час злочинів, закономірностями пізнання цих процесів і збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, призначена для ухвалення законного, обґрунтованого, мотивованого судового рішення.

Проаналізовано процес розслідування кримінальних правопорушень як складну систему, у якій головним суб'єктом є слідчий. Зміст розслідування кримінальних правопорушень означено чотирма основними видами діяльності: пізнання обставин події (77,7 % опитаних респондентів), пошук джерел інформації про ці обставини (67,6 %), фіксація отриманої інформації та її джерел (76,9 %), подолання протидії розслідуванню (25,0 %).

У підрозділі 2.3 *«Предмет криміналістики як системоутворювальний чинник криміналістичних знань»* висвітлено роль предмета криміналістики в систематизації криміналістичних знань, досліджено систему криміналістики.

Констатовано, що на різних етапах розвитку криміналістики змінювалися наукові погляди на її внутрішню структуру, кількість і назву елементів (розділів), що відповідало трактуванню предмета, який вивчала наука в певний час, рівню розроблення та засвоєння криміналістичних знань. Систематизація криміналістичних знань відбувається внаслідок пізнання наукою власного предмета. Критерієм систематизації криміналістичних знань, які є змістовним наповненням криміналістики, постає її предмет. Він серед іншого виконує функцію системоутворювального чинника.

Узагальнено, що аналіз системи криміналістики – це побудова структурної інтерпретації її об'єкта, розподіл отриманої системи на частини й елементи, обґрунтування їхніх зв'язків, порядку (структури системи) і дослідження на підставі одержаних даних функціонування системи з метою прогнозування її розвитку в перспективі. Система криміналістики є цілісним утворенням, яке формується з елементів (підсистем – розділів), які також мають власні систематизовані елементи – підрозділи. Криміналістика є складовою системи юридичних наук, її підсистеми – наук кримінально-правового циклу. Система криміналістики є незамкнутою, вона уможливорює власне поповнення новими структурними елементами, категоріями та поняттями.

Систематика криміналістики передбачає розмежування систем науки криміналістики і криміналістики як навчальної дисципліни, про що зауважували Р. С. Белкін, М. В. Даньшин, М. В. Салтевський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько.

Система криміналістичної науки ґрунтується на двоєдиному об'єкті її вивчення. Структура об'єкта є принципом поєднання елементів системи науки. Автор поділяє позицію дослідників про двохелементну систему науки

криміналістики (А. Ф. Волобуєв, Г. А. Матусовський, В. М. Терехович, В. В. Тіщенко, О. В. Челишева), що передбачає загальну й особливу частини. На підставі здійсненого дослідження до загальної частини науки криміналістики віднесено загальнотеоретичні положення з підрозділами: предмет, система і завдання криміналістики; історія криміналістики; становлення та розвиток криміналістичних теорій; методологічні засади криміналістики; криміналістична ідентифікація і діагностика; до особливої – криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методику.

Обґрунтовано, що наразі немає достатніх підстав змінювати систему навчального курсу з криміналістики, її доцільно залишити чотирьохелементною: загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

Розділ 3 «Криміналістика в Україні в першій половині ХХ ст.» містить п'ять підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Започаткування діяльності державних криміналістичних установ» висвітлено генезу становлення судово-експертних установ системи юстиції, розвитку в них криміналістики та судової експертизи. Виокремлено етапи розвитку криміналістики в українських судово-експертних установах у першій половині ХХ ст.: I етап – 1914–1917 рр.; II етап – 1917–1941 рр.; III етап – з 1944 року.

На *першому етапі* створено кабінети науково-судової експертизи при прокурорах Київської та Одеської судових палат на підставі загальнодержавного закону. Узагальнено напрями їх криміналістичної діяльності: проведення почеркознавчих, хімічних, трасологічних, дактилоскопічних експертиз, дослідження документів, біологічних об'єктів; участь в оглядах місць подій, де здійснювали фотографування, виявлення та вилучення слідів злочину з використанням криміналістичних засобів і методів.

Фахівці кабінетів науково-судової експертизи розвивали криміналістику, використовуючи експертні методики й експериментальним шляхом розроблюючи нові методи дослідження речових доказів; працюючи над створенням і вдосконаленням техніко-криміналістичних засобів; займаючись науково-дослідною роботою, публікуючи статті, у яких аналізували нові криміналістичні засоби й методи.

З'ясовано, що протягом *другого етапу*, після більшовицького перевороту 1917 р., українські експертні установи продовжували функціонувати, хоч і з певними обмеженнями, що виникали під час національної революції. Розвиток криміналістики в судово-експертних установах полягав у: залученні спеціалістів під час оглядів місць подій; проведенні криміналістичних досліджень речових доказів за допомогою наукових методів; наданні пояснень у судових засіданнях з приводу проведених досліджень; ознайомленні слідчих, суддів, працівників міліції з можливостями експертиз і технікою розслідування злочинів (криміналістикою).

Констатовано, що 10 липня 1923 р. засновано третій в Україні кабінет науково-судової експертизи в м. Харкові та реорганізовано Київський і Одеський експертні кабінети. На цьому етапі на розвитку криміналістики в українських криміналістичних установах позначилися зміни їхнього статусу та структури, введення посад, які передбачали зайняття науковою діяльністю, запровадження планування науково-дослідної роботи, створення криміналістичних музеїв.

Відображено внесок фундаментальних праць М. С. Бокаріуса, О. А. Єлісєєва, М. П. Макаренка, Б. Р. Киричинського та інших експертів у становлення криміналістики та судової експертизи. Цей етап завершився 1941 р., коли внаслідок німецької окупації України інститути науково-судової експертизи тимчасово припинили свою діяльність.

Проаналізовано *третій етап* розвитку криміналістики в експертних установах, що починається 1944 року з відновлення функціонування Київського, Одеського й Харківського інститутів науково-судової експертизи та надання їм статусу науково-дослідних інститутів судових експертиз. У повоєнні роки інститути судових експертиз поряд з прикладними криміналістичними дослідженнями починають розробляти загальнотеоретичні положення криміналістики та судової експертизи, що було передбачено й у нормативних документах.

Узагальнено, що працівники українських науково-дослідних інститутів судових експертиз (*Київського* – С. М. Потапов, А. П. Семенцов, М. М. Туфанов, В. І. Фаворський; М. М. Зюскін, В. Л. Павлов, М. О. Петров; Т. Є. Гетьман, Ю. С. Сапожніков, С. І. Тихенко; *Одеського* – Є. С. Єльчанінов, М. П. Макаренко, Б. О. Малиновський, С. М. Матвєєв; Е. Ю. Ген, А. К. Папаспіракі, Д. Д. Хмиров, І. Г. Шеттле; *Харківського* – М. С. Бокаріус, Н. А. Валешко, П. М. Вроблевський, О. А. Єлісєєв, С. С. Савченко; М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, М. В. Салтевський) у першій половині ХХ ст. зробили вагомий внесок у розвиток загальнотеоретичних засад криміналістики, криміналістичної техніки, методики розслідування окремих видів злочинів, сформували підґрунтя загальної теорії судової експертизи, актуалізували суспільні потреби щодо вивчення криміналістики та запровадження її положень у практичну діяльність із протидії злочинності.

У *підрозділі 3.2 «Становлення криміналістики в науково-технічних підрозділах органів внутрішніх справ»* висвітлено становлення криміналістики в експертних підрозділах, що знаходилися в розпорядженні Народного комісаріату внутрішніх справ, Державного політичного управління, МВС, Міністерства державної безпеки.

Обґрунтовано походження експертних підрозділів ОВС з довідково-реєстраційних підрозділів поліцейських частин (антропометричні станції, дактилоскопічні, довідково-реєстраційні бюро). У них проводили криміналістичну реєстрацію за методами словесного портрета, фотографування, антропометрії, дактилоскопії; вели обліки осіб окремих категорій; встановлювали й ідентифікували затриманих осіб. Доведено, що із цими напрямками безпосередньо пов'язані витoki криміналістики в експертних підрозділах ОВС.

З'ясовано, що після революційних подій 1917 р. в Україні працівники карного розшуку, народні слідчі та народні судді у своїй професійній діяльності продовжували використовувати розроблені раніше криміналістичні засоби та методи. Науково-технічну службу сформовано в карному розшуку, першою організаційною формою якої стали кабінети судової експертизи. З огляду на брак кваліфікованих кадрів і функціонування Київського й Одеського кабінетів науково-судової експертизи, перший кабінет науково-технічної служби розпочав експертну діяльність 1923 року (керівник – О. А. Єлісєєв).

Аргументовано, що основними напрямками розвитку криміналістики в науково-технічній службі ОВС на теренах України були: криміналістична реєстрація; придбання й удосконалення техніко-криміналістичних засобів у роботі зі слідами на місцях подій; розроблення науково обґрунтованих методів дослідження речових доказів, методик розслідування вчинених злочинів; підготовка експертів для власних потреб. З'ясовано, що 1932 р. українським науково-технічним підрозділам надано право проведення експертиз, відповідно, їхні висновки почали визнавати джерелом доказів у кримінальному процесі.

У першій половині ХХ ст. науково-технічні підрозділи поширювали криміналістичні знання шляхом організації спеціальних курсів, на яких працівники міліції, карного розшуку, слідчі ознайомлювалися з основами техніки розслідування злочинів (криміналістики), застосуванням методів словесного портрета, дактилоскопії, судової фотографії у протидії злочинності.

Увагу акцентовано на тому, що в умовах Другої світової війни на території України основне навантаження експертно-криміналістичної діяльності покладено на науково-технічні підрозділи ОВС, які продовжували виконувати свої функції, незважаючи на передислокацію частини з них.

У повоєнні роки науково-технічні підрозділи міліції починають планувати науково-дослідні роботи, їхню криміналістичну діяльність координують на центральному рівні (Науково-дослідний інститут криміналістики). У першій половині ХХ ст. експертні підрозділи ОВС періодично змінювали відомче підпорядкування, зазнавали численних структурних реформ, що негативно позначалося на розвитку криміналістики в них.

У підрозділі 3.3 *«Розвиток криміналістики в експертних закладах системи охорони здоров'я»* висвітлено становлення криміналістики в експертних закладах судово-медичної служби України.

Окреслено специфіку становлення криміналістики в українських судово-медичних закладах на початку ХХ ст. шляхом аналізу експертної діяльності повітових, міських, поліцейських лікарів, криміналістичних і судово-медичних досліджень, що виконували на кафедрах судової медицини університетів Святого Володимира, Харківського, Новоросійського та Львівського. Трансформація криміналістики пов'язана зі створенням і реформуванням окремих експертних установ та медичних судово-закладів: Харківського інституту судової медицини; Київського, Одеського, Харківського кабінетів науково-судової експертизи (проводили дослідження біологічних об'єктів); відділу медичної експертизи при Народному комісаріаті охорони здоров'я (керівник – К. П. Сулима), Головної судово-медичної інспектури (керівник – М. С. Бокаріус) та ін. Це визначає особливості вітчизняного поступу криміналістики в експертних закладах системи охорони здоров'я.

Популяризації криміналістичних і судово-медичних знань сприяли наукові заходи (з'їзди) та періодичні видання. Серед них окремо висвітлено значення журналу *«Архив криминологии и судебной медицины»*, заснованого М. С. Бокаріусом, який мав міжнародне визнання.

Проаналізовано діяльність військової судово-медичної служби СРСР, створеної 1943 р. за ініціативи й організації відомого українського судового медика

Ю. С. Сапожнікова, зокрема її криміналістичного відділення. Визначено внесок військових судових медиків у розвиток таких галузей криміналістичної техніки, як судова балістика (щодо вивчення механізму утворення вогнепальних ушкоджень), криміналістична вибухотехніка, а також судової токсикології.

Встановлено, що в повоєнний період було диференційовано окремі криміналістичні та судово-медичні дослідницькі напрями, в Україні сформовано наукові школи судових медиків, що досліджували переважно питання судово-медичної травматології. Охарактеризовано особливості становлення криміналістики у створених 1949 року бюро судово-медичних експертиз.

Запропоновано етапи розвитку криміналістики в експертних закладах системи охорони здоров'я: I етап – емпірична діяльність лікарів, яких залучали до медичних досліджень у зв'язку з розслідуванням (з давніх часів до 1716 р. (прийняття Військових артикулів Петра I)); II етап – розвиток експертної діяльності після законодавчої регламентації випадків розтинів трупів (з 1716 р. до судової реформи 1864 р.); III етап – розвиток судово-медичної експертизи в Російській імперії за новим законодавством щодо участі судових лікарів під час дослідження доказів у кримінальному процесі (1864–1917); IV етап – довоєнне становлення криміналістичних і судово-медичних знань (1917–1941); V етап – криміналістика в судово-медичних закладах під час війни й у перші повоєнні роки (1941–1949); VI етап – розвиток криміналістики в бюро судово-медичних експертиз в СРСР (1949–1991); VII етап – розвиток експертних закладів системи охорони здоров'я в незалежних пострадянських державах (з 1990-х років до сьогодення).

Підрозділ 3.4 «Розвиток криміналістики в навчальних закладах і науково-дослідних установах» присвячено вивченню напрямів розвитку криміналістики в навчальних закладах, криміналістичних досліджень у науково-дослідних установах, що функціонували на теренах України.

Зазначено, що викладання криміналістики започатковано наприкінці XIX ст. в університетах Західної Європи (Італія, Швейцарія, Австро-Угорщина), у яких сформовано спеціальні інститути або кафедри криміналістики. З огляду на прикладне спрямування – протидію злочинності, криміналістику в Західній Європі запроваджують у процес підготовки фахівців правоохоронної діяльності (спеціальні курси жандармів, поліцейських тощо). Це було притаманно й українським губерніям, що належали до складу Російської імперії.

Спершу криміналістика як допоміжна наука до кримінального права поєднувала: кримінальну антропологію, кримінальну психологію, психопатологію, кримінальну соціологію, судову медицину, окремі технічні та природничі дисципліни (судова фотографія, судова хімія). Під час підготовки чинів поліції викладали ідентифікацію та реєстрацію злочинців, дактилоскопію, кримінальну статистику, прийоми фотографування, методологію дослідження місця злочину. На підставі вивчення архівних документів встановлено, що серед закладів вищої освіти України основи судової експертизи (судової експертології) вперше почали викладати у 1913 р. на юридичному факультеті Імператорського Харківського університету (як необов'язковий для вивчення навчальний курс).

Криміналістика із західноєвропейських держав імплементувалася в освітній процес українських навчальних закладів, а саме її запровадили в першому десятилітті

XX ст. в Київському, Харківському, Новоросійському та Чернівецькому університетах на кафедрах кримінального права, а після 1917 р. цю дисципліну викладали на кафедрах кримінально-процесуального спрямування. На території України першу кафедру криміналістики створено у 1939 р. в Харківському юридичному інституті.

Після 1917 р. на юридичних факультетах університетів призупинено розвиток криміналістики у зв'язку з їх закриттям; упроваджено викладання криміналістики у сфері підготовки міліціонерів, працівників карного розшуку й інших співробітників органів, що забезпечували правопорядок; уніфіковано програми криміналістики для спеціальних шкіл міліції; у 1930-х рр. відновлено викладання криміналістики на юридичних відділеннях і факультетах університетів та започатковано підготовку фахівців для науково-технічних підрозділів ОВС. Для розвитку криміналістики на території України важливе значення мали громадські об'єднання – юридичні товариства, створені при навчальних закладах: Київське, Новоросійське і Харківське юридичні товариства; Руська група Міжнародного союзу криміналістів.

Констатовано, що в першій половині XX ст. криміналістика розвивалася також в українських наукових і науково-дослідних установах. У них, відповідно до уявлень про криміналістичні методи протидії злочинності, досліджували причини злочинності, вивчали особу злочинців, розробляли заходи запобігання та протидії правопорушенням. Відповідні криміналістичні напрями розвивали в кабінетах з вивчення особи злочинця та злочинності, Всеукраїнському інституті вивчення злочинності, Українському інституті судової політики, Українському науково-дослідному інституті права, секторі держави та права відділення суспільних наук Академії наук УРСР.

Результати криміналістичних досліджень відображали в підготовлених українськими фахівцями дисертаціях. Встановлено, що в першій половині XX ст. наукові роботи присвячували здебільшого розробленню питань судових експертиз, методики розслідування злочинів і криміналістичної реєстрації. Серед них переважали роботи з юридичних наук, однак фахівці захищали криміналістичні дисертації з медичних, хімічних та біологічних наук.

Підрозділ 3.5 «Криміналістичні видання та наукові заходи як засоби поширення криміналістичних знань» присвячено дослідженню тенденцій розвитку криміналістичних знань, що поширювали в друкованих виданнях і під час наукових заходів. Узагальнено, що процес утвердження криміналістичних знань у наукових колах пов'язаний зі знаковими подіями у сфері криміналістики, його розподілено на такі етапи: 1900–1917 рр., 1918–1936 рр., 1937–1950 рр.

Встановлено, що *на першому етапі* криміналістичні знання популяризували завдяки перекладній зарубіжній літературі, вітчизняним криміналістичним роботам, засновуванню криміналістичних періодичних видань, проведенню наукових заходів, присвячених різним напрямам криміналістики. Більшість із криміналістичних праць стосувалася технічних і тактичних питань процесу розслідування злочинів.

До найвагоміших видань цього етапу, які суттєво вплинули на криміналістичну діяльність в Україні, належали відомі праці А. Бертильйона, А. Вейнгарта, Х. Вучетича, В. Гершеля, Г. Гросса, Е. Локара, А. Ничефоро, Р. Рейсса, вітчизняні роботи – Є. П. Акулініна, М. С. Бокаріуса, Г. Н. Брейтмана, І. І. Гана, Л. А. Добкевича, Є. С. Єльчанінова, В. В. Ланге, А. А. Левенстіма,

Г. М. Рудого, В. К. Фрома, М. В. Шимановського, а також праці російських дослідників – Є. Ф. Буринського, В. І. Лебедева, П. В. Макалинського, С. М. Трегубова.

У криміналістичних періодичних виданнях публікували випадки, подекуди унікальні, розкриття злочинів, відомості про винайдення нових криміналістичних засобів і методів виявлення слідів злочинів, їх дослідження, нову науку криміналістику, її методи тощо.

До наукових заходів цього етапу, що мали суттєве значення для розвитку криміналістичних знань, віднесено: Першу особливу міжвідомчу нараду з удосконалення розшукової справи в Російській імперії (1913); З'їзд завідувачів кабінетів науково-судової експертизи (1915); з'їзди Міжнародного союзу криміналістів та його Руської групи, засідання Київського, Харківського, Новоросійського юридичних товариств. На них обговорювали питання вдосконалення криміналістичної діяльності з протидії злочинності, проведення експертиз, розроблення науково-технічних засобів виявлення і фіксації різних слідів злочинів. Рішення, прийняті на таких заходах, упроваджували в практичну діяльність поліцейських органів, експертних установ й суду.

У криміналістичних виданнях на *другому етапі* висвітлювали загальні положення процесу розслідування злочинів, відповідних їм методів, рекомендації з проведення окремих слідчих дій (передусім огляду), використання технічних засобів і тактичних прийомів у слідчій діяльності, а також можливостей криміналістичних обліків та судових експертиз; особливості розслідування окремих видів злочинів (розкрадань, посадових злочинів, суспільно небезпечних діянь проти Радянської держави тощо). Видання мали чітко виражену прикладну спрямованість.

Узагальнено, що криміналістичні видання, підготовлені українськими криміналістами М. С. Бокаріусом, М. Д. Вороновським, Г. П. Данилевським, О. А. Єлісеєвим, М. П. Макаренком, В. М. Натансоном, стали підґрунтям для розвитку в СРСР криміналістичної техніки, окремих галузей криміналістичної тактики та судової медицини.

Значущими для популяризації криміналістичних знань були: Всеукраїнський судово-медичний з'їзд (1925), всеукраїнські з'їзди працівників юстиції (1922, 1924, 1926) та низка конференцій, що проводили інститути науково-судової експертизи. На них обговорювали проблемні питання криміналістики та судової медицини, визначали шляхи розвитку криміналістичних знань. Другий етап завершується виданням першого радянського підручника з криміналістики в двох книгах (1935–1936).

Встановлено, що з 1937 р. (*третій етап*), реалізуючи планові науково-дослідні роботи, публікують дослідження фахівців українських інститутів науково-судових експертиз, наукових і науково-дослідних установ, у яких викладали нові досягнення в криміналістиці та судовій експертизі, зокрема, щодо судової і судово-метричної фотографії, дослідження речових доказів в інфрачервоних, рентгенівських й ультрафіолетових променях, судово-графічної експертизи рукописних текстів, виявлення слідів крові та пороху. До фундаментальних вітчизняних криміналістичних праць цього етапу належать роботи М. Є. Євгенєва «Методика и техника расследования преступлений» (1940); Ю. С. Сапожнікова «Первичный осмотр трупа на месте его обнаружения» (1940); підручник С. П. Гика

«Криміналістика» (1948), що став першим навчальним виданням, написаним українською мовою, і мав загальну й особливу частини.

На цьому етапі на наукових заходах обговорювали шляхи розвитку криміналістичних знань у контексті накопиченого емпіричного матеріалу практичних підрозділів, з'ясовували сутність криміналістики, її систему та місце серед інших наук. Конференції проводили науково-дослідні установи, науково-технічні підрозділи міліції, інститути науково-судової експертизи, громадські організації юридичного профілю.

Обґрунтовано, що середина ХХ ст. є закінченням другого періоду розвитку криміналістичних знань на теренах України.

Розділ 4 «Криміналістика в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 *«Розвиток криміналістики в судово-експертних установах Міністерства юстиції»* досліджено подальше становлення криміналістики в експертних установах системи юстиції з другої половини ХХ століття.

Охарактеризовано етап розвитку криміналістики, пов'язаний з прийняттям у 1960 р. КК, КПК, Закону «Про судову систему Української РСР». Нове розширення можливостей застосування спеціальних знань у кримінальному процесі активізувало роботу з удосконалення тактичних прийомів слідчих дій, техніко-криміналістичних засобів, методик проведення судових експертиз і розслідування окремих видів злочинів. Положення про науково-дослідні установи судової експертизи Міністерства юстиції УРСР (1962) визначило серед іншого завдання з вивчення питань теорії криміналістики та судової експертизи, що зумовило виникнення нових напрямів у вітчизняній криміналістичній науці, використання інформації про досягнення світової криміналістики, організацію різних видів обміну інформацією з відповідної наукової тематики. Доведено обґрунтованість позиції дослідників (Т. Д. Голікова, О. Г. Рувін, В. В. Федчишина), відповідно до якої з 1962 р. розпочався новий етап розвитку криміналістики в судово-експертних установах.

Активною була діяльність сформованої науково-експертної школи інститутів судових експертиз. Фахівці в докторських і кандидатських дисертаціях викладали результати досліджень у сфері криміналістики та судової експертизи. Встановлено, що більшість експертів брала участь у розробленні проблем судового почеркознавства. З другої половини ХХ ст. судові експерти присвячували докторські дисертації таким важливим питанням протидії злочинності: криміналістичним методам у судовому розгляді (Л. Ю. Ароцкер, 1965); основам трасологічної ідентифікації (Г. Л. Грановський, 1968); використанню спеціальних знань під час встановлення причинного зв'язку (З. М. Соколовський, 1968); групування об'єктів у судовій експертизі (М. В. Салтевський, 1969); теорії та методиці судової ідентифікації (М. Я. Сегай, 1971); методики дослідження документів (В. К. Лисиченко, 1974); судово-експертної профілактики (І. Я. Фрідман, 1974); сутності, структури й оптимізації використання криміналістичних знань (Н. І. Клименко, 1994); експертним технологіям у судово-експертній діяльності (О. М. Моїсєєв, 2011); судово-товарознавчим експертизам споживчих товарів (І. А. Петрова, 2012); теоретичним і практичним засадам судових експертиз у кримінальному процесі (М. Г. Щербаковський, 2016); судово-економічній експертизі

(С. В. Євдокіменко, 2017); комплексним судово-експертним дослідженням (Е. Б. Сімакова-Єфремян, 2017). Окреслено внесок дослідників у розвиток загальної теорії криміналістики, наукових основ судової експертології, упровадження в слідчу й експертну практику нових методів збирання, дослідження, оцінки та використання речових доказів.

Вагому роль у поширенні криміналістичних знань відіграли періодичні видання, започатковані українськими науково-дослідними інститутами судових експертиз («Криминалистика и судебная экспертиза», «Экспертная практика», «Практика криминалистической экспертизы Харьковського НІІСЄ», «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики») та збірники конференцій, засідань круглих столів.

Висвітлено напрями криміналістичної діяльності в експертних установах системи юстиції на підставі дослідження розвитку видів експертиз, які в них проводили в різні роки, а також удосконалення судово-експертної роботи шляхом зміни їхньої структури, забезпечення криміналістичним обладнанням, поглиблення окремих видів науково-дослідної роботи, створення нових й удосконалення наявних методик судових експертиз. Реалізація Закону України «Про судову експертизу» сприяла унормуванню діяльності атестованих судових експертів, покращила взаємодію з органами досудового розслідування, поглибила кваліфікаційні класи судових експертів. На підставі здійсненого аналізу обґрунтовано висновок, що 1995 рік є наступною хронологічною межею розвитку криміналістики в судово-експертних установах системи юстиції.

На нинішньому етапі розвиток криміналістики супроводжується оновленням експертного обладнання, оцінюванням системи управління якістю в судово-експертних установах, акредитацією їх лабораторій відповідно до стандартів Європейської мережі судово-експертних установ й удосконаленням комунікації та обміну досвідом з судовими експертами різних країн світу.

Підрозділ 4.2 «Розвиток криміналістики в органах досудового розслідування та експертно-криміналістичних підрозділах Міністерства внутрішніх справ» присвячено дослідженню поступу криміналістики в слідчих та експертних підрозділах МВС, побудові періодизації цього процесу.

Запропоновано етапи розвитку криміналістики в органах досудового розслідування України, що висвітлюють становлення криміналістичної техніки, тактики й методики: перший етап – 1860–1917 рр. – запровадження інституту судових слідчих у системі юстиції та застосування ними криміналістичних засобів і методів під час попереднього розслідування; другий етап – 1917–1928 рр. – застосування слідчими системи юстиції, органів прокуратури та державної безпеки даних криміналістики під час розслідування; третій етап – 1928–1963 рр. – криміналістика в роботі слідчих органів прокуратури та державної безпеки з розслідування злочинів; четвертий етап – 1963–1991 рр. – розширення меж використання криміналістики слідчим апаратом під час розслідування злочинів; п'ятий етап – 1991–2012 рр. – використання криміналістики в умовах становлення органів досудового розслідування; шостий етап – з 2012 р. й донині – сучасний стан криміналістики в органах досудового розслідування під час кримінальних проваджень.

На підставі аналізу етапів розвитку експертно-криміналістичних підрозділів МВС, визначених у наукових працях (І. П. Красюк, В. С. Печніков, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський), встановлено хронологічні межі розвитку криміналістики в них із другої половини ХХ ст.: 1) до 1981 р. – криміналістична діяльність науково-технічних підрозділів ОВС як структурних підрозділів різних служб МВС УРСР; 2) 1981–1991 рр. – розвиток криміналістики в самостійних експертно-криміналістичних підрозділах МВС УРСР; 3) з 1991 р. й донині – сучасний розвиток криміналістики в Експертній службі МВС України. Останній етап поділено на підетапи: 1991–1998 рр. – становлення експертно-криміналістичних підрозділів МВС України; 1998–2015 рр. – зміцнення Експертної служби МВС України; з 2015 р. – післяреформений етап розвитку Експертної служби МВС України.

Досліджено тенденції розвитку криміналістичних знань в експертно-криміналістичних підрозділах. Водночас зауважено, що в другій половині ХХ ст. діяльність цих підрозділів залежала від організаційно-структурних змін системи МВС. У зв'язку із численними реформами й організаційно-штатними заходами експертні установи часто змінювали структуру, чисельність, підпорядкування, об'єднувалися з іншими підрозділами МВС. Такі зміни негативно позначалися на їхній криміналістичній діяльності, спричиняли «плинність» кадрів експертів-криміналістів, призводили до розмивання «професійного ядра».

Тенденції розвитку криміналістичних знань відображалися в поступовому збільшенні кількості видів криміналістичних досліджень, що проводили в експертних підрозділах МВС, участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, передусім оглядах місця події. Зокрема, прослідковано вдосконалення криміналістичної реєстрації в роботі з картотеками та колекціями різних слідів (пальців рук, куль і гільз, підроблених монет та банкнот), які поступово автоматизували за допомогою ЕОМ.

Констатовано, що у зв'язку з прийняттям КК і КПК УРСР, Положення про науково-технічні апарати Міністерства охорони громадського порядку (1963) та наділення слідчих цього Міністерства правом розслідування злочинів (1963) істотно розширилося коло питань, для вирішення яких відповідні підрозділи ОВС стали застосовувати криміналістичні знання. З огляду на оновлення криміналістичної діяльності, структури та повноважень слідчих й експертно-криміналістичних підрозділів, 1963 рік визначено початком нового етапу розвитку криміналістики в них.

Виокремлено інноваційні напрями розвитку криміналістики в експертних підрозділах МВС у різні роки. Зокрема, це дослідження харчових і продовольчих продуктів у першій в СРСР спеціалізованій хімічній лабораторії (Харків, 1964); напрацювання криміналістичної одорології щодо властивостей запахів людини, розроблення методики виявлення, фіксації та використання слідів запаху (В. М. Глібоко, М. В. Салтевський, 1992); упровадження в експертну практику методу молекулярно-генетичної ідентифікації (Н. М. Дяченко, 1993).

Головні тенденції розвитку криміналістичних знань в експертно-криміналістичних підрозділах висвітлено в численних виданнях, серед яких і започаткована ними періодика: «Бюлетень Оперативно-технічного управління МВС УРСР», «Криміналіст», «Криміналістичний вісник». Досліджено особливості поширення працівниками Експертної служби МВС криміналістичних знань під час

проведення наукових заходів, результати яких оприлюднювали в збірниках конференцій.

У підрозділі 4.3 «Перспективні напрями розвитку криміналістики» розглянуто сучасні напрями розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики.

Доведено, що перспективні напрями розвитку криміналістики пов'язані з її завданнями, які спрямовані на досягнення загальної мети – сприяти своїми прийомами, методами й засобами протидії злочинності та реалізації спеціальної мети – повному та своєчасному криміналістичному забезпеченню досудового розслідування й судового розгляду; вивченню досягнень світової криміналістики, використанню їх у вітчизняній практиці; виявленню та подоланню протидії розслідуванню; удосконаленню криміналістичної підготовки. Завдання криміналістики конкретизовано у функціях цієї науки.

Обґрунтовано наукову позицію (Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько) щодо тісного зв'язку й обумовленості перспективних завдань криміналістичної науки практичною криміналістичною діяльністю та потребами правоохоронних органів протидіяти злочинності. Реалізація завдань криміналістики на сучасному етапі передбачає й оптимізацію викладання її як навчальної дисципліни. Запропоновано шляхи вдосконалення криміналістичної підготовки в сучасних умовах, а саме: активне використання методів порівняльного правознавства, передусім це стосується досвіду країн Європейського Союзу (37,0 % узагальнених відповідей респондентів); залучення під час викладання натурних об'єктів, комп'ютерних тренажерів з програмним забезпеченням для моделювання сцен, що включають тривимірні об'єкти (49,2 %); ситуативно обумовлені комплексні ділові ігри за декількома суміжними дисциплінами (33,5 %); запровадження методів активного навчання (рольові ігри, тактико-спеціальні квести) (43,7 %).

Перспективним у розвитку загальної теорії криміналістики є розроблення криміналістичної стратегії в контексті змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, досягнень науково-технічного прогресу, тенденцій становлення світової криміналістики (56,5 %); поглиблене вивчення закономірностей злочинної діяльності та закономірностей збирання, дослідження, оцінки й використання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень (57,5 %); подальше розроблення криміналістичної систематики (24,4 %).

Криміналістична техніка актуалізує впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність (66,4 %); удосконалення або створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних або геномних слідів (59,3 %); пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій (55,9 %). У контексті розвитку криміналістичної техніки актуальним визначено автоматизацію та програмування інформаційно-довідкового забезпечення професійної діяльності працівників правоохоронних органів і суду (38,3 %). Проаналізовано наявні автоматизовані робочі місця слідчого, експертів різних спеціальностей, зазначено про перспективність створення інших.

Важливим також є дослідження та вилучення ідеальних слідів у пам'яті людини за допомогою техніко-криміналістичних засобів.

У криміналістичній тактиці нагальним є науково-методичне забезпечення тактики негласних слідчих (розшукових) дій (43,5 %), тактики судового розгляду кримінальних проваджень (45,5 %) і тактичних прийомів слідчих (розшукових) дій у суді: експертизи, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, огляду (54,6 %). Виокремлено напрями вдосконалення організаційно-тактичних засад проведення обшуку з використанням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів, участі захисника в окремих слідчих (розшукових) діях.

На підставі вивчення результатів анкетування та статистичних даних констатовано, що сучасні реалії в Україні спонукають криміналістику до вдосконалення, розроблення та впровадження в правоохоронну практику методик розслідування: кіберзлочинів (69,8 % відповідей респондентів, 47,5 % розкриття); організованої злочинної діяльності (56,6 % і 43,8 % відповідно); торгівлі людьми (42,9 % і 57,4 %); нелегального обігу зброї та вибухонебезпечних матеріалів (41,3 % і 75,8 %); злочинів проти довкілля (39,5 % і 27,6 %); наркозлочинності (36,7 % і 74,2 %); злочинів проти основ національної безпеки України (34,2 % і 32,7 %); військових злочинів (30,9 % і 65,9 %); транснаціональної злочинної діяльності (27,4 % відповідей респондентів); злочинів проти безпеки виробництва (8,4 % розкриття).

ВИСНОВКИ

Виконане дисертаційне дослідження дало змогу розв'язати важливу наукову проблему, а саме: розробити й обґрунтувати концептуальні засади виникнення та розвитку криміналістики в Україні, сформулювати практичні рекомендації щодо перспективних напрямів вітчизняної криміналістичної науки. На підставі результатів дослідження сформульовано низку положень і пропозицій.

1. Передісторія виникнення криміналістичних знань пов'язана з необхідністю вирішувати конфлікти між людьми в первісному суспільстві, виявляти порушення звичаїв, встановлювати осіб, які спричиняли шкоду. Передумовами зародження основ криміналістичних знань були: обов'язок з'ясування обставин учинених злочинів; розвиток права, що передбачав використання різних джерел при дослідженні правопорушень, проведення спеціальних процедур розшуку; необхідність під час вирішення конфліктів і спорів з приводу протиправних діянь залучати обізнаних осіб, які володіли знаннями в науці, ремеслі, мистецтві; недосконала практика розслідування порушень закону.

Із часів утворення перших держав практика розслідування злочинів обумовила зародження основ і формування криміналістичних знань, зокрема в Україні, територія якої в різні часи належала до складу Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, Румунії, Угорщини, інших держав, що позначилося на розвитку вітчизняної криміналістики.

Формуванню криміналістичних знань і виникненню криміналістики як науки сприяли: запиту правоохоронної практики; пристосування технічних засобів і методів інших наук (фотографія, антропометрія) до криміналістичної діяльності;

упровадження досягнень природничих і технічних наук у процес розслідування злочинів; розроблення власних криміналістичних засобів та методів. Ці чинники визначили перші головні напрями поступу криміналістики: створення й удосконалення засобів криміналістичної реєстрації та розшуку злочинців; розроблення наукових прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки й використання доказів. На початку XX ст. наука криміналістика імплементувалася в практичну діяльність з протидії злочинності й освітньо-науковий простір українських губерній Російської імперії.

2. Розвиток криміналістичних знань в Україні відбувався за періодами:

I період – зародження основ криміналістичних знань та їх формування (з XI ст. до кінця XIX ст.), що має два етапи: перший – зародження основ криміналістичних знань (із часів дії «Руської правди» до середини XVI ст.); другий – виникнення та формування криміналістичних знань (із середини XVI ст. до кінця XIX ст.);

II період – виникнення криміналістики як науки, її подальший розвиток (з кінця XIX ст. до середини XX ст.). Він містить два етапи: перший – виникнення криміналістики в Західній Європі, її впровадження в Російській імперії (1893–1917); другий – виникнення та розвиток радянської криміналістики (з 1918 р. до середини XX ст.);

III період – розвиток криміналістики як самостійної юридичної науки, навчальної дисципліни та практичної діяльності (із середини XX ст. до 1991 р.);

IV період – сучасний стан розвитку криміналістики в Україні (з 1991 р. й донині).

Науково обґрунтовану періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні здійснено на підставі критеріїв, які відображають головні трансформаційні процеси в криміналістиці. Ці критерії позначають найважливіші криміналістичні події та процеси, перспективні напрями, течії і тенденції розвитку, що знаменували якісно нове наповнення криміналістики як практичної діяльності та/або науки. Комплексне використання цих критеріїв забезпечило правильне визначення відповідних періодів й етапів.

3. Сучасний підхід до криміналістичних знань обумовлює їх трактування в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні криміналістичні знання – це систематизована інформація про закономірності злочинної діяльності та закономірності збирання, дослідження, оцінки й використання доказів у різних видах юридичних процесів, що пізнані суб'єктами, які застосовують ці дані у своїй професійній діяльності. Криміналістичні знання у вузькому значенні – це сукупність відомостей з криміналістики й інших спеціальних юридичних дисциплін, що набута під час навчання та професійної діяльності слідчими, прокурорами, суддями, захисниками (адвокатами). Наступність і неперервність поступу криміналістичних знань забезпечує надійну можливість навчання фахівців та практичного оволодіння ними криміналістичними засобами й методами, навіть за умов браку практиків-професіоналів.

4. У процесі становлення предмета криміналістики виокремлено: перший етап (кінець XIX ст.) – виникнення нової галузі наукового знання (криміналістики), коли її предмет охоплював вивчення речових доказів і діяльність учасників кримінального процесу; другий етап (з початку XX ст. до 1930-х рр.) – відмежовуючись від науки кримінального процесу, предмет криміналістики

становив технічне забезпечення розслідування злочинів; третій етап (з 1930-х рр. до 1967 р.) – предметом криміналістики як самостійної науки стає розкриття, розслідування та запобігання злочинам; четвертий етап (з 1967 р. до кінця XX ст.) – криміналістика вивчає закономірності виникнення інформації про злочин і криміналістичні засоби та методи розкриття, розслідування й запобігання злочинам, які ґрунтуються на пізнанні цих закономірностей; п'ятий етап (з початку XXI ст.) – криміналістику визначено як науку, що вивчає закономірності злочинної діяльності, діяльність з розслідування кримінальних правопорушень та яку використовують у низці видів судочинства.

Криміналістика вивчає закономірності злочинної діяльності та сприяє забезпеченню розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду, встановлення юридичних фактів. Предмет сучасної криміналістики має охоплювати й вивчення особливостей використання даних цієї науки під час судового розгляду кримінальних проваджень і вирішення справ про цивільні, адміністративні, господарські, митні, податкові й інші правопорушення. Предмет охоплює головні та найсуттєвіші ознаки об'єкта вивчення науки криміналістики, тому він, з одного боку, відмежовує її від інших галузей наукового знання, а з іншого – постає системоутворювальним чинником змістового її наповнення, загальним критерієм систематизації криміналістичних знань.

Структура предмета криміналістики є складною та багаторівневою. Вона передбачає вивчення двох загальних складових: закономірностей злочинної діяльності й діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду. Наука криміналістика вивчає це лише в тому аспекті, що забезпечує розроблення рекомендацій для правозастосовної практики.

5. Система криміналістики є цілісним утворенням, яке сформоване з елементів (підсистем – розділів), які мають власні систематизовані елементи – підрозділи. Вона є незамкнутою, уможливорює власне поповнення новими структурними елементами, поняттями та категоріями.

Системи криміналістики як науки і навчальної дисципліни різняться між собою. Система науки криміналістики містить загальну й особливу частини. До загальної частини належать загальнотеоретичні положення з підрозділами: предмет, система і завдання криміналістики; історія криміналістики; становлення та розвиток криміналістичних теорій; методологічні засади криміналістики; криміналістична ідентифікація й діагностика. Особлива частина охоплює: криміналістичну техніку, криміналістичну тактику, криміналістичну методику. У сучасних умовах до системи криміналістики як навчальної дисципліни належать: загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика.

6. З початку XX ст. розпочався багатовекторний розвиток криміналістики як практичної діяльності, системи наукових знань, навчальної дисципліни. Криміналістику застосовували в різних відомствах, які безпосередньо здійснювали розкриття, розслідування та судовий розгляд справ, а також фахівці, яких залучали до дослідження окремих обставин учинених правопорушень.

Першими українськими державними криміналістичними установами стали кабінети науково-судової експертизи при прокурорах Київської та Одеської судових палат, засновані 1913 р., які, поряд із Санкт-Петербурзьким і Московським

кабінетами, мали загальнодержавний статус й експертно забезпечували кримінальне та цивільне судочинство всієї Російської імперії.

У становленні криміналістики в криміналістичних установах виокремлено етапи: *у судово-експертних установах системи юстиції*: I етап – 1914–1917 рр.; II етап – 1917–1941 рр.; III етап – 1944–1962 рр.; IV етап – 1962–1995 рр.; V етап – з 1995 р. й донині; *в експертно-криміналістичних підрозділах МВС*: I етап – 1892–1917 рр., II етап – 1917–1941 рр., III етап – 1941–1945 рр., IV етап – 1945–1963 рр.; V етап – 1963–1981 рр.; VI етап – 1981–1991 рр., VII етап – з 1991 р. й донині; *в органах досудового розслідування*: I етап – 1860–1917 рр., II етап – 1917–1928 рр., III етап – 1928–1963 рр., IV етап – 1963–1991 рр., V етап – 1991–2012 рр., VI етап – з 2012 р. й донині; *в експертних закладах системи охорони здоров'я*: I етап – з давніх часів до 1716 р., II етап – 1716–1864 рр.; III етап – 1864–1917 рр., IV етап – 1917–1941 рр., V етап – 1941–1949 рр., VI етап – 1949–1991 рр., VII етап – з 1991 р. й донині.

Розвиток криміналістики в судово-експертних установах системи юстиції є рівномірним, зміна етапів пов'язана з прийняттям основоположних нормативно-правових актів щодо розслідування кримінальних правопорушень і судово-експертної діяльності. Особливості розвитку криміналістики в експертних підрозділах МВС України зумовлені реформуванням відомства, трансформаціями відомчої криміналістики, актуальними напрямками практики протидії злочинності. В експертних закладах системи охорони здоров'я криміналістика розвивалася відповідно до специфіки їхньої організації, що полягали в розробленні власної структурної побудови, яка різнилася з аналогічними підрозділами в РРФСР та інших радянських республіках, а також паралельному проведенні експертних досліджень в інститутах науково-судової експертизи системи юстиції.

7. Запровадження криміналістики в освітній процес розпочалося наприкінці XIX ст. в західноєвропейських університетах, у яких було створено спеціальні криміналістичні інститути або кафедри криміналістики. Прикладне спрямування нової науки криміналістики, її завдання щодо протидії злочинності сприяли появі відповідної дисципліни в процесі підготовки фахівців правоохоронної сфери як у країнах Західної Європи, так і в українських губерніях Російської імперії.

Розвитку радянської криміналістики в українських навчальних закладах притаманні особливості, пов'язані із закриттям протягом певного часу юридичних факультетів університетів, припиненням вивчення криміналістики в них й одночасним викладанням цієї навчальної дисципліни в процесі підготовки міліціонерів, працівників карного розшуку; започаткування спеціалізованого викладання криміналістики для підготовки кадрів різних служб забезпечення правопорядку.

У першій половині XX ст. розвиток криміналістики у вітчизняних наукових і науково-дослідних установах полягав у розробленні криміналістичних методів вивчення особи злочинців, причин правопорушень і заходів запобігання їм, окремих методів розслідування злочинів. У повоєнні роки й надалі розвиток криміналістики спрямовували загальносоюзні криміналістичні науково-дослідні установи.

8. Тенденції розвитку криміналістичних знань в Україні у XX – на початку XXI ст. відображено в криміналістичних виданнях. На початку XX ст. оприлюднювали відомості про злочинну діяльність, висвітлювали сутність нової

науки – криміналістики, пропонували рекомендації щодо процесу розкриття злочинів, проведення слідчих дій, використання окремих криміналістичних методів у поліцейській і слідчій роботі, можливостей судових експертиз, дидактичні матеріали для навчання криміналістики. Згодом у виданнях публікували загальні положення процесу розслідування злочинів, відповідних методів, рекомендації з проведення окремих слідчих дій, використання технічних засобів і тактичних прийомів у слідчій діяльності, можливості криміналістичних обліків та судових експертиз; характеризували особливості розслідування окремих видів злочинів. Опубліковані роботи мали чітко виражену прикладну спрямованість. Криміналістичні праці з другої половини ХХ ст. визначали, передусім, можливості нових видів криміналістичних засобів і методів, судових експертиз у протидії злочинності; пристосування досягнень науково-технічного прогресу до потреб криміналістики та судової експертизи; використання інновацій у розслідуванні кримінальних правопорушень.

9. Головні напрями розвитку криміналістики у ХХ – на початку ХХІ ст. оприлюднювали й активно обговорювали на з'їздах, конференціях, нарадах. Наукові заходи, проведені в першій половині ХХ ст., мали вирішальний вплив на загальну стратегію протидії злочинності в державах СРСР і розвиток криміналістики. У другій половині ХХ ст. визначальними були наукові заходи, на яких обговорювали питання сутності науки криміналістики, її предмета, системи, місця серед інших наук. Завдяки систематичним науковим зібранням відбувалося ознайомлення практичних працівників з новим науково-методичним інструментарієм, ефективним під час розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду.

10. Розвиток криміналістики в Україні безпосередньо залежить від науково-технічного прогресу, змін кримінального та кримінального процесуального законодавства, інтеграції вітчизняної науки у світову криміналістику. Перспективні завдання криміналістичної науки органічно пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю й обумовлені потребами правоохоронних органів у протидії злочинності.

За своєю сутністю, завданнями, принципами розвиток криміналістики передбачає інтеграцію та диференціацію наукового знання. Нині криміналістичні знання використовують під час реалізації завдань як кримінального судочинства, так і цивільного, адміністративного, господарського, а також для вирішення інших питань, пов'язаних із дослідженням різних об'єктів (у сферах археології, культури, мистецтва тощо). Ці процеси зумовлюють розширене використання положень криміналістики в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинствах, антикорупційній, податковій, прикордонно-охоронній, митній, нотаріальній, мистецькій та інших видах діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ–ХХІ століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

2. Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–2018 рр.) : монографія / [авт.-укл.: О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. ; за ред. О. М. Ключева]. Харків : Золоті сторінки, 2018. 336 с.

Рецензія

Коновалова В. О. Концептуальні засади становлення та розвитку криміналістики в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 419–422.

Наукові статті у фахових виданнях України

1. Юсупов В. В. Становлення та розвиток судової експертології. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 185–192.

2. Юсупов В. В. Розвиток криміналістики в Київській, Одеській, Харківській наукових школах: головні етапи та персоналії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. Вип. 1. С. 143–151.

3. Юсупов В. В. Розвиток науки криміналістики в навчальних закладах 1920–1940 років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2 (81). С. 142–150.

4. Юсупов В. В. Передумови створення експертних установ в Україні за часів Російської імперії на початку XX століття. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. Вип. 5 (84). С. 211–218.

5. Юсупов В. В. Становлення та розвиток судово-експертних установ на теренах України (1914–1917 рр.). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. Вип. 6 (85). С. 151–161.

6. Юсупов В. В. Становлення експертних підрозділів органів внутрішніх справ України у 1918–1923 роках. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 243–249.

7. Юсупов В. В. Діяльність кабінетів науково-судової експертизи в Україні у 1918–1923 рр. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2012. Вып. 57. С. 227–234.

8. Юсупов В. В. Нормативно-правове забезпечення діяльності судово-експертних установ в УСРР у 1923–1931 рр. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2 (4). С. 163–173.

9. Юсупов В. В. Генезис криминологических и криминалистических отдельных научных теорий в аспекте противодействия преступности в современных условиях. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. 2 (6). С. 161–166.

10. Юсупов В. В. Криміналістичні музеї: поняття та генеза розвитку. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 2 (20). С. 258–265.

11. Юсупов В. В. Спеціальні і криміналістичні знання у кримінальному провадженні: питання співвідношення. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 35–47.

12. Юсупов В. В. Криміналістичні періодичні видання на початку XX століття в Україні. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 45–50.

13. Юсупов В. В. Сліди пальців рук: історія виявлення, фіксації, дослідження. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 190–201.

14. Юсупов В. В. Періодизація розвитку криміналістики: проблеми термінології та визначення критеріїв. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 119–210.

15. Ольховенко С. І., Юсупов В. В. Окремі питання взаємодії експертів-криміналістів та інспекторів-криміналістів, їх адаптація в умовах реформування системи МВС України. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 18–22.

16. Юсупов В. В. Наукова спадщина професора М. В. Салтевського (до 100-річчя з дня народження українського вченого-криміналіста). *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1 (27). С. 212–221.

17. Юсупов В. В. Передумови виникнення основ криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 363–373. (Серія юридична).

18. Юсупов В. В. Розвиток українських судово-медичних закладів у ХХ столітті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 446–456.

19. Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3 (265). С. 163–166.

Наукові статті у періодичних виданнях зарубіжних держав

1. Юсупов В. В. Анализ современных концепций общей теории судебной экспертизы. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. Минск, 2012. Вып. 2/32. С. 131–135.

2. Юсупов В. В. Полицейское право и криминалистика: вопросы соотношения. *Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики*. Омск, 2015. Вып. 8. С. 71–79.

3. Юсупов В. В. Формирование криминалистических знаний: исторический аспект. *Актуальные вопросы права, образования и психологии*. Могилев, 2017. Вып. 5. С. 110–121.

4. Yusupov V. Development of forensic institutions in Ukraine in the second half of the XX century. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4 (20). P. 396–406.

5. Юсупов В. В. Современные взгляды на систему криминалистики. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2018. Т. 8. № 2 (251). С. 98–108. (Серія 4. Правазнаўства).

6. Yusupov V., Tiutiunyk R. Development of the general forensic theoretical principles in Ukraine. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2018. № 1 (21). P. 242–249.

Тези доповідей

1. Юсупов В. В. До питання про місце криміналістики в системі наук. *Актуальні питання реформування правової системи України* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 29–30 трав. 2009 р.). Луцьк, 2009. С. 703–704.

2. Юсупов В. В. Анализ современных взглядов на объект криминалистики. *Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали наук.-практ. конф. (Одеса, 9 жовт. 2009 р.). Одеса, 2009. С. 603–604.

3. Юсупов В. В. Об'єкт криміналістики: проблеми визначення. *Криміналістика у протидії злочинності : тези доп. наук.-практ. конф.* (Київ, 16 жовт. 2009 р.). Київ, 2009. С. 253–256.
4. Юсупов В. В. Научные исследования Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз: история и современность. *Актуальные проблемы юридической экспертологии на современном этапе : сб. материалов IV заоч. Междунар. науч.-практ. конф.* (Красноярск, 22 окт. 2009 г.). Красноярск, 2009. С. 178–182.
5. Юсупов В. В. Питання періодизації історії криміналістики в Україні. *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих учених : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 23 квіт. 2010 р.). У 2 ч. Ч. 2. Київ, 2010. С. 382–384.
6. Юсупов В. В. Судова експертологія: проблеми становлення. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. матеріалів засідання круглого столу* (Севастополь, 10–11 черв. 2010 р.). Харків, 2010. С. 33–35.
7. Юсупов В. В. Розвиток криміналістики в навчальних закладах України. *Криміналістика XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 809–814.
8. Юсупов В. В. Роль експертних установ в обучении специалистов: исторический аспект. *Современное состояние развития криминалистики и судебной экспертизы в России и Украине : материалы Междунар. науч.-практ. конф. в рамках проекта «Российско-украинские криминалистические чтения на Слобожанщине»* (Белгород, 25–26 марта 2011 г.). В 2 т. Т. 2. Белгород, 2011. С. 163–166.
9. Юсупов В. В. Реформування органів досудового слідства: деякі історичні аспекти. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів : зб. матеріалів наук.-практ. конф.* (Київ, 29 берез. 2012 р.). Київ, 2012. С. 210–212.
10. Юсупов В. В. Проблеми періодизації криміналістики в Україні. *Криміналістична наука: витоки, сучасність та перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народж. В. К. Лисиченка та 92-річчю з дня народж. І. Я. Фрідмана* (Ірпінь, 23 груд. 2011 р.). Ірпінь, 2012. С. 265–268.
11. Юсупов В. В. Развитие науки криминалистики в учебных заведениях в первой половине XX века. *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика : сб. науч. ст. Междунар. науч.-практ. конф.* (Санкт-Петербург, 18–19 июня 2012 г.). СПб., 2012. С. 158–164.
12. Юсупов В. В. Історичні витоки сучасної системи судово-експертних установ Міністерства юстиції України. *Сучасні тенденції розвитку судової експертизи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* (Сімферополь, 20–21 верес. 2012 р.). Сімферополь, 2012. С. 62–65.
13. Юсупов В. В. Правовий статус експерта відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : зб. матеріалів наук.-практ. конф.* (Київ, 8 листоп. 2012 р.). Київ, 2012. С. 45–47.
14. Юсупов В. В. Реформування судово-експертних установ в Україні: історичний аналіз законодавства. *Реформування системи кримінальної юстиції в*

Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 16 груд. 2012 р.). Ірпінь, 2012. С. 359–361.

15. Юсупов В. В. Роль Харківського НДІСЕ ім. Заслуженого професора М. С. Бокаріуса в розвитку науково-дослідної діяльності вітчизняних експертних установ на етапі їх становлення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харків. наук.-дослід. ін-ту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 54–56.

16. Юсупов В. В. Окремі питання призначення експертиз за КПК України. *Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 10 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 358–361.

17. Юсупов В. В. 3 історії словесного портрету. *Актуальні проблеми розслідування злочинів* : зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). Київ, 2014. С. 219–223.

18. Юсупов В. В. Конгрес криміналістів як міжнародне об'єднання криміналістів та фахівців з кримінального процесу. *Судово-експертне забезпечення кримінального процесу* : матеріали міжвідом. наук.-практ. семінару (Київ, 29 трав. 2014 р.). Київ, 2014. С. 139–142.

19. Юсупов В. В. Поняття та сутність антикорупційної експертизи. *Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5 груд. 2014 р.). Харків, 2014. С. 322–325.

20. Юсупов В. В. Наукова школа кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. *Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січ. 2015 р.). Київ, 2015. С. 216–220.

21. Юсупов В. В. Нормативна складова техніко-криміналістичного забезпечення виявлення слідів пальців рук: нові сторінки історії. *Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16 жовт. 2015 р.). Львів, 2015. С. 250–252.

22. Юсупов В. В. Окремі питання нормативного регулювання участі поліграфологів у кримінальних провадженнях. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26 листоп. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 148–149.

23. Юсупов В. В. Научная школа криминалистики Национальной академии внутренних дел и ее связи с другими научными школами и центрами. *Уголовный процесс и криминалистика: история и современность: криминалистические чтения памяти заслуженного деятеля науки Республики Беларусь, доктора юридических наук, профессора Н. И. Порубова* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 3 дек. 2015 г.). В 2 ч. Ч. 2. Минск, 2015. С. 303–307.

24. Юсупов В. В. Проблеми адаптації інспекторів-криміналістів в умовах реформування системи МВС України. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 119–122.

25. Юсупов В. В. Огляд слідів правопорушення, виявлених поліцейськими під час поверхневої перевірки. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 345–349.

26. Юсупов В. В. Сутність науки криміналістики та її періодизація. *Strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy* : zbornik (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 okt. 2016). Sladkovicovo, 2016. С. 198–201.

27. Юсупов В. В. Актуальные проблемы периодизации криминалистики. *Ә 80 Әубәкіров оқулары* : Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (19 ақпан 2017 ж.) = *Аубакировские чтения* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (19 февр. 2017 г.). Алматы, 2016. С. 369–372.

28. Юсупов В. В. Криміналістичні знання: передумови виникнення та сучасне розуміння. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 1013–1016.

29. Юсупов В. В. Правоохоронна діяльність та правозастосовна практика як передумови для виникнення криміналістичних знань. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна (Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 196–198.

30. Юсупов В. В. Современные взгляды на периодизацию криминалистики. *Борьба с преступностью: теория и практика* : тезисы докл. V Междунар. науч.-практ. конф. (Могилев, 31 марта 2017 г.). Могилев, 2017. С. 214–216.

31. Юсупов В. В. Поняття «спеціальні знання» у законодавстві України. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. С. 434–437.

32. Юсупов В. В. Наукова школа професора М. В. Салтевського: формування та головні напрями досліджень. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 12–14.

33. Юсупов В. В. Періодизація розвитку криміналістичних знань в Україні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). У 2 ч. Ч. 1. Київ, 2017. С. 305–307.

34. Юсупов В. В. Перспективні напрями розвитку криміналістики у сучасних умовах. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ, 2018. С. 406–407.

35. Юсупов В. В. Перспективные направления развития криминалистики. *Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики* : сб. ст. Междунар. науч. конф. (Могилев, 29–30 мая 2018 г.) / [редкол.: Ю. П. Шкаплеров (председ.) и др.]. Могилев : Могилев. ин-т МВД, 2018. С. 104–109.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
2. Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений : пособие. Киев : Полищук А. В., 2014. 96 с.
3. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 65883. Програмний продукт «Мультимедійний підручник “Криміналістика”» / [О. О. Алексєєв, В. В. Арешонков, В. В. Юсупов та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. – № 65883 ; заяв. 04.04.2016 ; зареєстр. 06.06.2016. (заявка № 66228).
4. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 66596. Програмний продукт «Навчальна інформаційно-довідкова програма “Робоче місце експерта з трасологічних експертиз”» / [Ю. О. Мазниченко, О. О. Садченко, В. В. Юсупов, Ю. Ю. Орлов, Т. В. Пуйко] ; Нац. акад. внутр. справ. – № 66596 ; заяв. 17.05.2016 ; зареєстр. 13.07.2016. (заявка № 66978).
5. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 73857. Програмний продукт «Інформаційно-довідкова програма “Автоматизоване робоче місце слідчого”» / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, В. В. Юсупов та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. – № 73857 ; заяв. 20.07.2017 ; зареєстр. 18.09.2017. (заявка № 74183).

АНОТАЦІЯ

Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

У дисертації здійснено періодизацію розвитку криміналістичних знань в Україні, запропоновано виокремити в її межах періоди й етапи за критерієм важливих напрямів і тенденцій у розвитку криміналістики, що виявляли закономірні криміналістичні події та процеси. На підставі аналізу сформульовано визначення криміналістичних знань у широкому та вузькому значеннях, з'ясовано відмінність їх від спеціальних знань, які використовують у судочинстві.

Досліджено розвиток уявлень про предмет криміналістики, розглянуто сучасне його трактування. Окреслено структуру предмета криміналістики, охарактеризовано його складники, серед яких визначено закономірності злочинної діяльності. З'ясовано генезу становлення системи криміналістики, дістало подальшого розвитку розмежування системи криміналістики як науки і системи навчальної дисципліни «Криміналістика».

Висвітлено етапи розвитку криміналістики в криміналістичних установах систем юстиції, Міністерства внутрішніх справ, охорони здоров'я. Вивчено засади становлення криміналістики в закладах вищої освіти та науково-дослідних установах. Узагальнено головні напрями і тенденції криміналістики, що поширювали в криміналістичних виданнях та під час проведення наукових заходів в

Україні. Проаналізовано сучасний стан криміналістики в судово-експертних установах Міністерства юстиції, органах досудового розслідування, експертних підрозділах Міністерства внутрішніх справ, а також запропоновано перспективні напрями розвитку криміналістики.

У дослідженні визначено концептуальні засади розвитку криміналістики в Україні, що є підґрунтям для загальної теорії криміналістики й прогнозування шляхів подальшого розвитку криміналістичних знань у протидії злочинності.

Ключові слова: криміналістика, предмет криміналістики, система криміналістики, криміналістичні знання, періодизація розвитку криміналістичних знань, судово-експертні установи, Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України.

АННОТАЦИЯ

Юсупов В. В. Криминалистика в Украине в XX – в начале XXI вв. (историко-теоретическое исследование). – *Рукопись.*

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

В диссертации осуществлен комплексный анализ становления криминалистики в Украине, очерчены перспективные направления развития криминалистических знаний.

Осуществлена периодизация развития криминалистических знаний в Украине, выделены соответствующие периоды и этапы. В качестве критериев периодизации предложены важнейшие направления и тенденции развития криминалистики, выявляющие закономерные криминалистические события и процессы.

На основе проведенного анализа сформулировано определение криминалистических знаний в широком и узком значениях; разграничены криминалистические и специальные знания в уголовном, гражданском, административном и хозяйственном судопроизводстве. Установлено, законодательство Украины предусматривает привлечение в судопроизводство лиц, обладающих специальными знаниями в науке, технике, искусстве, ремесле, религии, экономике и медицине.

Исследовано развитие представлений о предмете криминалистики, предложено его современное определение. Очерчена структура предмета криминалистики, охарактеризованы ее составляющие, среди которых дано определение закономерностей преступной деятельности. Предложено предметом современной криминалистики считать изучение закономерностей преступной деятельности, деятельности по расследованию преступлений, их судебному рассмотрению, а также специфики использования ее данных при разрешении дел о гражданских, административных, хозяйственных, таможенных, налоговых и иных правонарушениях, установления юридических фактов.

Показан генезис подходов исследователей к системе криминалистики как науки и системы учебной дисциплины «Криминалистика». Обосновано, что предмет

криминалистики является системообразующим фактором криминалистических знаний. Система криминалистики охарактеризована как незамкнутая, с возможностью пополнения новыми элементами, понятиями и категориями. Поддержано разделение системы науки криминалистики на общую и особенную части; к общей части отнесены общетеоретические положения, к особенной – криминалистическая техника, криминалистическая тактика, криминалистическая методика.

Раскрыты этапы развития криминалистики в криминалистических учреждениях систем юстиции, Министерства внутренних дел, здравоохранения в Украине. Выделены особенности, характерные этим процессам. Определено, что с момента создания (1913 г.) украинские государственные судебно-экспертные учреждения системы юстиции не прекращали свою работу, благодаря чему создана современная фундаментальная база практической и научно-исследовательской деятельности в области криминалистики и судебной экспертизы. Установлено, что экспертные подразделения Министерства внутренних дел начинают свою историю со справочно-регистрационных органов полицейских частей, функции которых после 1917 г. исполняли научно-технические подразделения уголовного розыска. Определены особенности развития украинской судебно-медицинской службы, заключающиеся в судебно-экспертной деятельности судебно-медицинских инспектур и возможности проведения судебно-медицинских исследований как врачебными учреждениями, так и Киевским, Одесским и Харьковским институтами научно-судебной экспертизы.

Отобрана специфика развития криминалистики в учебных заведениях и научно-исследовательских учреждениях. Установлено и уточнено начало преподавания криминалистики и судебной экспертологии в украинских учреждениях высшего образования. Исследованы вопросы освещения главных направлений развития криминалистики в различных печатных изданиях и при проведении научных мероприятий.

Рассмотрено современное состояние отечественной криминалистики в судебно-экспертных учреждениях Министерства юстиции, органах досудебного расследования, экспертных подразделениях Министерства внутренних дел.

Предложены перспективные направления развития криминалистики, обусловленные современными задачами этой науки и проявляющиеся в тенденциях общетеоретических положений криминалистики, криминалистической техники, криминалистической тактики, криминалистической методики и усовершенствовании криминалистической подготовки юристов.

В исследовании определены концептуальные положения развития криминалистики в Украине, являющиеся основой общей теории криминалистики и подспорьем в прогнозировании путей развития криминалистических знаний в направлении противодействия преступности.

Ключевые слова: криминалистика, предмет криминалистики, система криминалистики, криминалистические знания, периодизация развития криминалистических знаний, судебно-экспертные учреждения, Экспертная служба Министерства внутренних дел Украины.

SUMMARY

Yusupov V. V. Forensic science in Ukraine in XX – beginning of the XXI centuries (historical-theoretical study). – *Manuscript.*

Dissertation for the degree of the Doctor of Law in speciality 12.00.09 – criminal process and forensic science; forensic expertise; operative-search activity. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

In the dissertation the periodization of the development of forensic knowledge in Ukraine is carried out, the appropriate periods and stages are proposed. On the basis of the analysis, forensic knowledge is defined in a broad and narrow sense; its distinction from the special knowledge used in the legal proceedings is indicated.

The development of representations about the subject of the forensics, the modern interpretation of it are established. The structure of the subject of the forensics is outlined, its components are characterized, among which the regularities of criminal activity are determined. The genesis of the formation of the forensics system has been clarified, further development of the delineation of the forensics system as a science and a system of the academic discipline «Forensics» has been developed.

The stages of the forensics development in the forensic institutions of the justice system, the Ministry of Internal Affairs, and public health are revealed. The development of the forensics in institutions of higher education and research institutions is explored. The main trends disseminated in forensic publications and at the scientific events in Ukraine are also described. The present state of the forensics in the forensic institutions of the Ministry of Justice, investigative organs, expert departments of the Ministry of Internal Affairs, as well as promising directions for the development of the forensics are outlined.

The conceptual foundations of the forensics development in Ukraine, which are the basis of the general theory of the forensics, and the basis for the prognostic ways of development of forensic knowledge in combating crime, are grounded in the research.

Keywords: forensics, subject of the forensics, system of the forensics, forensic knowledge, periodization of the forensic knowledge development, forensic institutions, Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.